Utjecaj društvenih promjena na modifikaciju uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu u 18. i 19. stoljeću

Daničić, Nela

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:750911

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Nela Daničić

UTJECAJ DRUŠTVENIH PROMJENA NA MODIFIKACIJU ULOGE I POLOŽAJA ŽENA NA POLUOTOKU PELJEŠCU U 18. I 19. STOLJEĆU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2020

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Nela Daničić

UTJECAJ DRUŠTVENIH PROMJENA NA MODIFIKACIJU ULOGE I POLOŽAJA ŽENA NA POLUOTOKU PELJEŠCU U 18. I 19. STOLJEĆU

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc., Stjepan Šterc

Zagreb, 2020

Zahvala

Zahvaljujem Narodnoj knjižnici Orebić, Pomorskom muzeju Orebić i Arhivskom sabirnom centru Korčula – Lastovo na velikoj ljubaznosti i pomoći u pripremanju ovog rada.

Dodatno se zahvaljujem svojim prijateljima za nesebičnu i svestranu podršku, zahvaljujem se tetki Katarini Ogresta i gospodinu Viniciju Lupisu na pomoći i smjernicama.

Veliko hvala mentoru, doc. dr. sc. Stjepanu Štercu, na ukazanom povjerenju.

Posebno i nemjerljivo hvala mojim roditeljima koji su svaki korak ovog puta bili uz mene i bez kojih sve ovo ne bi bilo moguće.

Sažetak

„Utjecaj društvenih promjena u modifikaciji uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu u 18. i 19. stoljeću“

Rad predstavlja analitički osvrt na društvene promjene i njihov utjecaj na modifikaciju uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu koji se manifestira ponajviše u 18. i 19. stoljeću. Uloga i položaj žena u društvu rezultat su konstrukcije društvene zbilje, obilježeni su tradicijom, religijom, društvenom i kulturalnom svijesti. Istraživanje se temelji na deskriptivno-povijesnoj metodi analize zapisa o ženama Kaznenog suda u Dubrovniku u razdoblju od 1600. do 1815. godine, te drugim dostupnim izvorima o prilikama na poluotoku Pelješcu. Ono što čini okosnicu ovog rada je analiza specifičnih društveno – povijesnih, geografskih i kulturnih čimbenika koji su utjecali na modifikaciju uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu s naglaskom na elemente konstrukcije rodnog identiteta i njihovu manifestaciju unutar društvenog konteksta.

Ključne riječi: žene, rodne uloge, položaj, društvene promjene, Pelješac

Abstract

„The influence of social changes in remodeling of the role and position of women on Pelješac peninsula in the 18th and 19th century“

This paper is based on an analytical overview of the social changes and their influence in remodeling of role and position of women on Pelješac peninsula manifested mostly in the 18th and 19th century. The role and position of women in society are result of the social construct of reallity, marked by tradition, religion, social and cultural concience. This research is based on a descriptive-historical method which analyses the written documents about women from the Criminal court of Dubrovnik in the timespan from the 1600. to the 1815., and other available sources which speak on the social opportunities on the Pelješac peninsula. The core idea of this research is the anaylisis of the specific socio-historical, geographic and cultural factors which have influenced the remodeling of the role and position of women on Pelješac peninsula with a special focus on the construction of elements in gender identitiy and their manifestation within the social context.

Keywords: women, gender roles, position, social changes, Pelješac

SADRŽAJ

UVOD ……2

1. METODOLOŠKI OKVIR RADA ……...4

1.1.TEORIJSKI PRISTUP ……..….4

1.2.METODOLOŠKI OKVIR …….....6

1.3.PREDMET I CILJEVI RADA ……..8

2. POVIJESNO - DRUŠTVENI KONTEKST ……..9

2.1.DUBROVAČKA REPUBLIKA ……..10

2.1.1. *Statut grada Dubrovnika iz 1272. godine* ……10

2.1.2. *Dubrovačka vlast nad poluotokom*……12

2.2.NAPOLEONOVA CESTA (1806-1813) …….....15

2.3.KATASTAR CARA FRANJE JOSIPA (1813-1918) …….....17

2.3.1. Pelješko pomorsko društvo (1865-1891)……...19

3. ŽENA U OKVIRU DRUŠTVENOG KONTEKSTA ……..….24

3.1.ŽENE U VRIJEME DUBROVAČKE REPUBLIKE ……..25

3.1.1. Položaj žene prema Statutu grada Dubrovnika…….....31

3.1.2. Žene u vrijeme Dubrovačke vlasti nad poluotokom……..34

3.2.ŽENE U VRIJEME AUSTRO-UGARSKE VLASTI …….....37

4. ULOGA I POLOŽAJ ŽENA NA POLUOTOKU PELJEŠCU U 18. I 19. STOLJEĆU ……43

4.1.REZULTATI I RASPRAVA.……43

4.1.1. Uloga žene u obitelji……..44

4.1.2. Položaj žene u društvu……...45

5. ZAKLJUČAK ……...47

LITERATURA ……49

UVOD

Tvrdi se da sve strukturalne pretpostavke za oslobođenje žene postoje i ugrađene su u naše društvene mehanizme, samo da kočnicu njihove realizacije predstavljaju tradicionalni mentalitet, vrijednosti, predrasude prema ženi i njezinoj ulozi u društvu. Žena je u vlastitoj, kao i u ostalim kulturama, onaj „drugi“ pa je samim time i njezino određenje gotovo uvijek negativno — žena je rezidua pojma čovjek (koji nije muškarac) (Sklevicky, 1981:189). Kada govorimo o ulozi i položaju žena neizostavna je njihova analiza kroz prizmu osnovnih sociooloških teorija po pitanju roda i rodnih uloga. Sociologija roda razmatra načine na koje se tjelesne razlike između žena i muškaraca posreduju putem kulturne i društvene strukture, a te su razlike kulturno i društveno razrađene na način da se ženama kroz socijalizaciju pripisuju specifične ženske osobine i rodni identitet; žene su obično isključene iz javnih aktivnosti na način da ih se ograničava na privatnu sferu doma i na način da su izložene stereotipnim ideologijama koje ih definiraju kao slabe i emocionalno posve ovisne o muškarcima (Abercrombie, Turner i Hill, 2008:355). U kontekstu promjene, feminizam je utjecao na promjenu u pogledu muškaraca i žena na sadržaj spolnih uloga. Sociološko gledište na društvenu determiniranost spolnih uloga osporavali su određeni psiholozi koji vjeruju da biološke razlike između muškaraca i žena podrazumijevaju postojanje temeljnih i nepromjenjivih razlika u njihovim ulogama.

Cilj ovog rada je istražiti razvoj i prikazati etiologiju uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu u 18. i 19. stoljeću. Uloga i položaj žena u društvu rezultat su konstrukcije društvene zbilje, obilježeni su tradicijom, religijom, društvenom i kulturalnom svijesti. Ono što čini okosnicu ovog rada je analiza specifičnih društveno – povijesnih, geografskih i kulturnih čimbenika koji su utjecali na razvoj i promjene uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu s naglaskom na analizu dostupnih sadržaja.

Ovom istraživanju u velikoj mjeri pridonijeli su radovi Slavice Stojan (2003) i Frana Glavine (2010). Stojan je u svom istraživanju za knjigu *„Vjerenice i nevjernice“* analizirala znatan dio dostupne građe o ženama u vrijeme Dubrovačke Republike, obuhvativši time i zapise Kaznenog suda o ženama na poluotoku Pelješcu koji se čuvaju u Državnom arhivu u Dubrovniku. Frano Glavina je u svojoj knjizi *„Dubrovački gospari i pelješki kmetovi“* obuhvatio formalno-pravni kontekst razvoja prilika na Pelješcu od dolaska Dubrovačke Republike pa sve do 20. stoljeća. Njihova istraživanja bogata su podacima od krucijalne važnosti po pitanju definicije uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu u 18. i 19. stoljeću.

Osnovni problemi s kojima se susrećemo u provedbi ovog istraživanja jest neistraženost teme, nedostatak podataka i subjektivnost građe koja je dostupna. Naime, povijest su pisali muškarci, marginalizirajući žene i njihovu ulogu, samim time podataka o njihovom životu, njihovoj svakodnevnici i društvenim odnosima vrlo je malo. Upravo iz tog razloga potrebno se osloniti na zapise Kaznenih sudova, oporuke i druge dokumente koji svjedoče o okolnostima njihovog života, uzimajući u obzir da takvi izvori svjedoče o vrlo specifičnim društvenim situacijama i svakako ne ilustriraju u potpunosti predmet istraživanja.

Teorijski okvir ovog istraživanja postavljen je dvojako; osnovna jedinica analize je formiranje ženine uloge unutar obitelji kroz prizmu pitanja rodnog identiteta i manifestaciju takve uloge unutar društva, te analiza utjecaja njenog klasnog i društvenog položaja na realizaciju navedene uloge. Drugi aspekt ovog istraživanja odnosi se na konstataciju promjene i modifikacije njene uloge i položaja u okviru dvije velike društvene promjene vlasti i okolnostima koje se na poluotoku Pelješcu događaju od 14. pa do 19. stoljeća, a ponajviše se manifestiraju kroz 18. i 19. stoljeće.

1) METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. TEORIJSKI PRISTUP

Svijest o sebi, o vlastitoj osobnosti, o obilježjima svoje ličnosti nazivamo identitet. Identitet uvijek sadrži elemente sličnosti i elemente različitosti kako bi ustvrdio čemu ili kome smo slični, ili od čega i od koga smo različiti. U sociologiji, identitet je fluidan i promjenjiv iako postoji opća suglasnost da postoje primarni identiteti koje stječemo u djetinjstvu poput roda ili etničnosti (Abercrombie, Hill, Turner, 2008:129). Prema Galić (2002), rodni identitet, kao jedan od najdalekosežnijih društvenih identiteta, podjelom na muški i ženski identitet, reflektira se nejednako, a sociokulturne i političke posljedice takvih razlika su od velike važnosti. Fundamentalni doprinos identifikaciji i istraživanju rodnih nejednakosti, ponudio je ponajprije feminizam, koji svoje teorijske pristupe i mišljenja usmjerava na objašnjavanje patrijarhalnog sistema bez obzira na to što patrijarhat kao društveni odnos moći pokazuje velike varijetete u povijesti i lokalitetima; rodni odnosi moći uvjetovani su sljedećim bitnim dimenzijama - ideološkim, „biološkim“, sociološkim, klasnim, mitologijskim, religijskim, obrazovnim, psihološkim, te silom i nasiljem (Galić, 2002:225).

Distinkcija *spola* i *roda* pokazala se krucijalnom za razumijevanje rodnih odnosa, Matić I Koprek (2014) navode da je biološki redukcionizam interpretirao muško-ženske odnose kao odraz spolnog identiteta, dok je *rod* kulturna i društvena konstrukcija koja započinje rođenjem, iz čega proizlazi da se društvene uloge namijenjene muškarcima i ženama ne razlikuju zbog njihova spola, već kroz društveno određivanje i ustrajavanje na rodu kao deskriptivnoj kategoriji. Žena je predodžbeni, jezični i misaoni konstrukt patrijarhalnog društva (Matić, 2014:385).

Pitanje rodnog identiteta, kao jednog od najdalekosežnijih socijalnih identiteta, reflektira se nejednako obzirom na različitu pripadnost rodu, samim time, sociokulturne i političke posljedice tih različitosti su značajne i vrlo važne, one se pokazuju u cijelom nizu socijalnih odnosa i institucija – od razine mikrostruktura i odnosa pojedinaca, obitelji, do makrosocijalne razine društvenih institucija države, politike, društva itd. (Galić, 2002:226). Galić tvrdi da kada se problematizacija roda razmatra sa sociološkog aspekta, temeljno pitanje za sociologiju roda postaje; kako je moguće da se, premda sva društva i kulture prepoznaju razlike između „muškaraca“ i „žena“, te kategorije različito vrednuju u brojnim društvima/kulturama, i to na način da gotovo sva društva i kulture nižu vrijednost dodjeljuju

ženama, a ne muškarcima, iz čega onda proizlaze i niže vrijednosti socijalne stratifikacije te rodnih odnosa u najširem smislu. Disproporcija tog tipa nema biološko porijeklo, već proizlazi iz „sociokulturnih faktora“ (Galić, 2002:227). Župan (2009:14-15) također iznosi tvrdnju američke povjesničarke Joan Wallach Scott koja smatra da ono što bitno određuje rod su društvena pravila koja nastoje organizirati odnose muškaraca i žena u različitim društvima; kasnije pridodajući da društvo uz pomoć svojih diskurzivnih aparata između ostalog, proizvodi i znanje o spolnim i rodnim identitetima u skladu s potrebama vladajućeg sustava moći.

Društvena moć, uz određene dimenzije društvene organizacije ljudskih odnosa, poput roda, morala, vlasti i slično – jedan je od najvažnijih i najkontroverznijih aspekata odnosa ljudi u društvu (Galić, 2002:225). Moć se vrlo često definira kao sposobnost jedne osobe da uspostavi svoju volju ili autoritet nad drugom, a bez obzira na širok broj definicija moći, važna podjela pri njenom razmatranju jest razumijevanje moći, prvo - kao mogućnosti, kapaciteta, latentnosti i potencijala, a drugo - izražavanja moći kao relacije (odnosa). Foucault razvija ideju difuzije moći kroz sve društvene odnose, gdje se ona onda izravno odnosi na rodne odnose, čime je uvelike utjecao na način na koji su rod i rodni odnosi danas shvaćeni (Galić, 2002:226). Župan (2009:10) tvrdi, da prema Foucaultovoj teoriji, moć nije institucija i nije struktura, nije stanovita sposobnost kojom su neki obdareni, već je moć naziv koji pridodajemo nekoj složenoj strategijskoj situaciji u društvu.

Patrijarhat – dominacija muškaraca nad ženama – pojam koji se koristi pri opisivanju tipa organizacije kućanstva u kojem stariji muškarac dominira čitavim kućanstvom, uključujući i mlađe muškarce, jedno je od prepoznatljivih obilježja hrvatskog društva od najranijih vremena. Sociološko objašnjenje patrijarhata tvrdi da se patrijarhat odnosi na društvene, a ne na prirodne odnose nasuprot uvriježenom objašnjenju da se muška dominacija često objašnjava biološki, pozivanjem na nužne reproduktivne funkcije žena (Abercrombie i sur., 2008:257). Feministički sociolozi iznose novija objašnjenja pa tako francuski psihoanalitičar i strukturalist J. Lacan (1966) tvrdi da patrijarhat funkcionira kao ideologija te da u kulturi društva dominira simbol falusa. Drugi feministički sociolozi tvrde da je patrijarhat bitno utemeljen na kućanstvu u kojem muškarci dominiraju ženama i to ekonomski, seksualno i kulturno; žene za svoje uzdržavanje razmjenjuju svoje neplaćene usluge u kućanstvu iz čega proizlazi da je bračni ugovor zapravo radni ugovor na osnovi kojeg muž kontrolira rad svoje žene. Marksistički feministi i feministice tvrde da je muška dominacija nad ženama usko povezana s kapitalizmom budući da se patrijarhat i kapitalizam međusobno podržavaju.

Ženski rad u kućanstvu pruža potporu muškarcu jer bi trošak za plaćeni rad u kućanstvu, inače, zadirao u kapital. Tvrdi se da segregacija žena izvan kućanstva, tako što ih se ograničava na obavljanje određenih vrsta zanimanja, omogućuje poslodavcima da njihove nadnice održe niskima (Abercrombie i sur., 2008:257).

Osnovna struktura svih suvremenih društava je patrijarhalnost, a glavna institucija i sredstvo održavanja patrijarhata je obitelj (Galić, 2002:229), ona je i ogledalo i veza sa širim društvom, patrijarhalna jedinica unutar patrijarhalne cjeline. Posredujući između pojedinca i socijalnih struktura, obitelj provodi kontrolu i prilagodbu tamo gdje politički i drugi autoriteti nemaju pristup; tradicionalno, patrijarhat je dodijelio ocu obitelji skoro potpuno vlasništvo nad suprugom ili ženama i djecom, uključujući silu fizičkog nasilja, a nerijetko čak i mogućnost ubojstva ili prodaje (Galić, 2002:229-230). Galić zaključuje kako je „glava obitelji" (otac) i roditelj (*stvoritelj*) i *vlasnik* u sistemu u kojem je krvno srodstvo vlasništvo, a pogotovo u sistemu u kojem krvno srodstvo priznaje samo vezu kroz mušku liniju.

Dakle, teorijski okvir ovog istraživanja postavljen je dvojako; osnovna jedinica analize je formiranje ženine uloge unutar obitelji kroz prizmu pitanja rodnog identiteta i manifestaciju takve uloge unutar društva, te analiza utjecaja njenog klasnog i društvenog položaja na realizaciju navedene uloge. Drugi aspekt ovog istraživanja odnosi se na konstataciju promjene i modifikacije njene uloge i položaja u okviru dvije velike društvene promjene vlasti i okolnostima koje se na poluotoku Pelješcu događaju od 14. pa do 19. stoljeća, a ponajviše se manifestiraju kroz 18. i 19. stoljeće. Dolaskom Dubrovačke Republike mijenja se društvena struktura i odnos vlasti koji stanovništvo poluotoka dovodi u represivan položaj, mijenjajući odnos moći i prilike unutar obitelji. Nastupanjem Austro-Ugarske vlasti, početkom 19. stoljeća, odnos moći se ponovno mijenja, mijenja se društvena struktura i dolazi do naglog društvenog razvoja koji će obilježiti čitavo 19. stoljeće.

1.2. METODOLOŠKI OKVIR

Koncept ovog rada temelji se na analitičkoj, deskriptivo-povijesnoj metodi istraživanja, a oslanja se prvenstveno na podatke iz dvije tematski relevantne knjige; *„Vjerenice i nevjernice"* (2003) Slavice Stojan, znanstvene savjetnice u trajnom zvanju u Zavodu za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te *„Dubrovački gospari i pelješki kmetovi"* (2010) Frana Glavine (1930.-2016.) doktora pravne znanosti i povjesničara.

Knjiga Slavice Stojan obuhvaća razdoblje od 1600. – 1815. godine, u kojoj autorica iznosi analizu položaja žena i njihove svakodnevnice na području nekadašnje Dubrovačke Republike, prema zapisima Kaznenog suda u Dubrovniku čija se građa danas čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku, te predstavlja snažnu referentnu točku za analizu uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu od 17. do početka 19. stoljeća. Knjiga Frana Glavine iznosi referentni okvir povijesnih prilika na poluotoku, od dolaska Dubrovačke vlasti pa sve do samog kraja 19. stoljeća, u kojoj su temeljito obrađeni povijesno-pravni aspekti ovog područja, a također linijski prati i preklapa se u određenim točkama s onim što navodi Stojan.

Kao osobito važan izvor bitno je navesti i knjigu *„Statut grada Dubrovnika“* (2002) koju su priredili i preveli Ante Šoljić, Zdravko Šundrica i Ivo Veselić na osnovi kritičkog izdanja latinskog teksta Baltazara Bogišića i Konstantina Jirečeka, a čiju je uvodnu studiju napisala Nella Lonza – znanstveni savjetnik u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Knjiga sadrži statutarne odredbe i zakone koji su se primjenjivali na području Dubrovačke Republike, a od osobite su važnosti odredbe koje govore o obiteljskim zakonima i položaju žena prema Statutu.

Boljem razumijevanju prilika na poluotoku Pelješcu u 18. i 19. stoljeću doprinose akademski radovi Cvita Fiskovića (Orebić, 1908 — Split, 1996) , konzervatora, povjesničara umjetnosti i kulture, koji i sam potječe iz pelješke pomorske obitelji te je zaslužan za očuvanje kulturno-povijesne baštine poluotoka o kojoj piše u mnogim svojim radovima. Također, s istom svrhom, neizostavni su radovi Stjepana Vekarića (Trogir, 1917 – Montagnola, Švicarska, 1991) povjesničara pomorstva i publicista.

U radu su korišteni razni stručni radovi i knjige u svrhu nadopune podataka i informacija kojih, nažalost, za ovo geografsko područje i vremenski period nedostaje ili nisu evidentirani, kako bi se pružio što cjelovitiji mogući prikaz razdoblja koje se istražuje. Bitno je također napomenuti i postojanje određenih izvora kao što su oporuke peljeških pomoraca i druge građe koja u određenom dijelu postoji sačuvana, međutim, ovom prilikom nije obrađena, te se preporučuje za daljnja istraživanja navedene i srodne tematike.

1.3. PREDMET I CILJEVI RADA

Cilj ovog rada je istražiti razvoj i prikazati etiologiju uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu u 18. i 19. stoljeću. Uloga i položaj žena u društvu rezultat su konstrukcije društvene zbilje, obilježeni su tradicijom, religijom, društvenom i kulturalnom svijesti. Ono što čini okosnicu ovog rada je analiza specifičnih društveno – povijesnih, geografskih i kulturnih čimbenika koji su utjecali na razvoj i promjene uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu s naglaskom na analizu dostupnih sadržaja.

Osnovna jedinica analize, u tom kontekstu, je obitelj kao formativno i konstruktivno ishodište žene i formiranja njezinog identiteta, uloge i u konačnici njezinog položaja u društvu.

Razmatrat ćemo, u svrhu prikazivanja razvoja i etiologije uloge i položaja žena, kako se oni manifestiraju u okviru dvije velike društvene promjene vlasti i okolnostima koje se na poluotoku Pelješcu događaju od 14. pa do 20. stoljeća, a ponajviše se manifestiraju kroz 18. i 19. stoljeće.

2) POVIJESNO - DRUŠTVENI KONTEKST

Poluotok Pelješac, drugi po veličini poluotok Hrvatske, nalazi se u južnoj Dalmaciji, između Neretvanskog i Malostonskoga kanala na sjeveru, te Pelješkog i Mljetskoga kanala na jugu; površinom obuhvaća 355 km² a dug je 71,2 kilometra, sa susjednim kopnom povezan je 1,3 kilometra širokom Stonskom prevlakom (Glavina, 2010:9). Kao rezultat strateškog položaja, vlast nad poluotokom bila je od iznimnog značaja, a povijesna previranja su svakako imala bitan utjecaj na razvoj poluotoka i ulogu koja će obilježiti Pelješac kao vrlo specifičan lokalitet u prostoru i vremenu.

U knjizi *„Geografski i demogeografski identitet“* (2015) Šterc iznosi kako su se supstitucije stanovništva kroz povijest zbivale u osnovi nasilno i prethodile su ili slijedile ratne pohode moćnih sila s ciljem pripajanja i kontroliranja samog prostora i njegovih bogatstava, u takvim situacijama domicilno i drugačije etničko stanovništvo nije predstavljalo vrijednost već svojevrsnu zapreku i prijetnju. Geografski prostor je oduvijek bio svojevrsni temelj zbivanja i nije ga moguće isključiti iz identifikacije sadržaja i vrijednosti koje se razvijaju u njemu. Geografski identitet možemo definirati kao identitet geografskog prostora (regije) sa svim značajnim karakteristikama koja definiraju prepoznatljivost, posebnost i složenost prostora, i kao identitet samog geografskog znanstvenog, istraživačkog i obrazovnog područja po kojem je područje prepoznatljivo u društvu i definirano (Šterc, 2015:29). Stoga je, između ostalog, bitno shvatiti na koji način je geografski identitet Pelješca usko vezan uz povijesna zbivanja koja su bila rezultat iskorištavanja strateškog položaja poluotoka i prirodnih resursa oko kojih su se velike sile sukobljavale kroz povijest.

Iako područje istraživanja ovog rada obuhvaća period 18. i 19. stoljeća, za razumijevanje situacija i prilika na poluotoku Pelješcu u tom periodu, od esencijalne je važnosti razumjeti utjecaj Dubrovačke Republike na njegov razvoj u stoljećima koja mu prethode. Dubrovačka Republika je sama po sebi jedinstvena tvorevina ne samo na području Europe, već i u svijetu. Posljedice njenog utjecaja odlikuju se prvenstveno inkulturacijom stanovništva poluotoka, dolaskom kapitala i sigurnosti na Pelješac, ali i definiranjem strogih zakona koje je Republika imala. Sam grad Dubrovnik odlikuje iznimno bogata kulturno-povijesna baština, od samih začetaka pa sve do danas, u mnogočemu je bio daleko ispred svoga vremena, a posebno su karakteristični strogi, na mjestima i rigidni, zakoni prema kojima se odvijao život unutar grada, odnosno kasnije unutar Dubrovačke Republike (Daničić, 2018:13).

2.1. DUBROVAČKA REPUBLIKA

Berković (2009:204) navodi da je Dubrovačka Republika postojala kao samostalna država od sredine 14. stoljeća, kada stječe sve atribute državnosti i suverenosti, pa do početka 19. stoljeća. Atributi državnosti su definirani kroz državni teritorij i državne granice, njezino stanovništvo, pravni poredak i organizaciju državne vlasti, djeluju u skladu s tadašnjim normama u međunarodnim odnosima. Republika također uživa i vanjskopolitički suverenitet prezentiran u njezinoj samostalnosti u odlučivanju u odnosima s drugim državama, u sklapanju međunarodnih ugovora, potpuno samostalnim imenovanjem svojih diplomatskih i konzularnih predstavnika, te primanjem stranih predstavništva. Nakon što su pravovremeno uočili prednosti svoga geopolitičkog položaja i prihvatili pomorsku orijentaciju, Dubrovčani su započeli s razvijanjem brojnih međunarodnih političkih i trgovinskih odnosa ne samo na Mediteranu čime su ostvarili gospodarski, kulturni i zapravo ukupan razvitak Dubrovačke Republike ostvarujući se na poljima znanosti, književnosti, medicini, glazbi, arhitekturi, koja su obzirom na mali broj stanovnika bila iznimna (Petrović, 2015:3). Prema Berković (2009) jedna od najvažnijih odrednica koje su omogućile takav sveobuhvatni razvitak je bila njezina diplomatsko-konzularna služba, a njezina neutralnost omogućavala je obavljanje trgovine za razne države, pa su tako prema Papinom dopuštenju mogli trgovati s Turcima - osim robe koja bi Turcima poslužila u ratu, također, mogli su izvoziti i onu robu kojoj inače nije bio dopušten izvoz u kršćanski svijet. Na osnovi pragmatičnosti i realističnosti u vanjskim odnosima formirali su vanjsku politiku unutar koje su pokušali ostvariti ravnotežu između svojih interesa i mogućnosti, ali uvijek s ciljem očuvanja opstojnosti i slobode Dubrovačke Republike (Petrović, 2015:3). *„Sa svakim lijepo, ni s kim iskreno“* poznato je geslo dubrovačke diplomacije pomoću koje su osiguravali pravovremeno nalaženje saveznika sa svih strana, međutim njihovo geslo ih nije poslužilo u najvažnijem trenutku, dolaskom Napoleonove vojske 1806. godine u Dubrovnik. Francuska prevlast je 1808. godine ukinula Dubrovačku Republiku, a s njihovim porazom na vlast je došla Austro-Ugarska Monarhija.

2.1.1. Statut grada Dubrovnika iz 1272. godine

Prva redakcija Statuta grada Dubrovnika (*Liber Statutorum Civitatis Ragusii*) sastavljena je 1272. godine, međutim ta verzija (redakcija „A“) nije sačuvana u svome izvornom obliku; prema Vukušić (2006:381-382) najstariji sačuvani rukopis Statuta grada Dubrovnika (redakcija“B“) potječe s kraja prve polovice 14. stoljeća i postoje određene preinake u odnosu na prvu redakciju što se može zaključiti uspoređujući neke od dokumenata iz vremena prve

redakcije. Originalni rukopis redakcije „B“ čuva se u Državnom arhivu u Dubrovniku (serija 21.1. *Manuali pratici del Cancelliere: Leggi e Istruzioni*, sv. 9b). Vukušić (2006) također govori o redakciji „C“ koja je nastala 1358. godine kada se Dubrovnik oslobodio mletačke vlasti pa je došlo do izbacivanja statutarnih odredbi uvjetovanih starom vlasti. Cjeline dubrovačkog statuta prepoznaju se i razlikuju sadržajem, a neke od kojih su vjerojatno bile zaokružene bar koje desetljeće prije 1272. godine. Prva knjiga iznosi odredbe o prihodima i teretima kneza, nadbiskupa, Crkve Sv. Marije, vikara i glasnika. Druga knjiga niže obrasce prisega kneza, sudaca, vijećnika i ostalih službenika, i vjerojatno se temelji na nekom starijem registru (*capitulare*) u kojem su isti bili zapisani. Treća knjiga regulira građanski postupak, parnični i izvanparnični, te pitanja sudske kompetencije. Četvrta knjiga odnosi se na bračno, obiteljsko i nasljedno pravo, i odlikuje je velika sustavnost. U petoj knjizi obuhvaćeni su instituti imovinskog prava: vlasništvo, služnosti, elementi agrarnih odnosa i dr., dok se šesta knjiga bavi kaznenopravnom materijom te drugim normama o raznim pitanjima. Sedma knjiga, posvećena pomorskom pravu, izrazito je konzistentna i ujednačena u izričaju (Šoljić, Šundrica, Veselić, 2002).

Među komponentama dubrovačkoga pravnog poretka Statut je imao najistaknutije mjesto. Lonza (2002:13-14) tvrdi da razlog tome ne leži ni u opsežnosti ni u iscrpnosti regulacije; on doduše zahvaća sve grane prava, ali ih ne pokriva jednako, pa u nekima od njih i nije osnovni pravni izvor; Statut relativno skromno ulazi u materiju „čistog“ obveznog prava, tako da se znatan broj klasičnih ugovora u njemu jedva i spominje (npr. zajam, posudba, kupoprodaja). Lonza (2002) dalje navodi da se pomorsko osiguranje također već potpuno oblikovalo i ustalilo u praksi prije no što je bilo regulirano propisima. Unatoč svemu, a ponajviše zbog svog simboličkog značenja, Statut se smatrao osnovom pravnog poretka iznad zakona običajne prirode, dok se izvan prostora onoga što je bilo regulirano Statutom prostiralo široko polje običajnog prava, koje je ne samo definiralo odredbe Statuta, već ga je s vremenom i dopunjavalo (Lonza, 2002:13-14). Statut grada Dubrovnika od bitnog je značaja za razumijevanje prilika na poluotoku Pelješcu budući da su izvori iz tog vremena rijetki, očuvane građe je malo i uglavnom je život bio uređen putem već spomenutog običajnog prava. Međutim, vrijeme vlasti Dubrovačke Republike donosi sa sobom i vlastiti sustav uređenja društva i možemo u određenoj mjeri razlučiti na koji način se vlast manifestirala u vidu određenih promjena.

Nakon što je dubrovačka komuna 1333. proširila svoje područje na Ston i Rat (današnji Pelješac), potaknuta potrebom za regulacijom života na novom području, 1335. godine započinje sa zapisivanjem odredbi potrebnih za djelovanje stonskoga kneza. Zakonska zbirka koja je iz toga nastala poznata je pod nazivom „Stonske odredbe“ (*Ordines Stagni*) bez obzira što se odnosila i na neka druga područja sa srodnim ustrojstvom lokalne vlasti. U sklopu razmatranja o važnosti Dubrovačkog statuta, značajno je da je primjena dubrovačkog prava na tim područjima bila ograničena i prilagođena prilikama „na terenu“. Sukladno tome odobreno je rješavanje sporova među građanima prema običajnom pravu samog područja, a ne prema Statutu, također, upola blaža kazna je propisana kod niza drugih zločina. Snaga, Dubrovačkog statuta, dakle, nije bila jednaka na čitavom dubrovačkom teritoriju, kao što nije bila ni u različitim domenama pravnog života (Lonza, 2002:28-29).

2.1.2.Dubrovačka vlast nad poluotokom (1333. – 1808.)

Glavina (2010) u knjizi *„Dubrovački gospari i pelješki kmetovi“* navodi da su o organizaciji vlasti i državnome ustrojstvu u Dubrovniku pisali mnogi, od starih dubrovačkih kroničara 15. stoljeća do suvremenih autora. U statutarnim odredbama, a i kod kroničara i drugih pisaca, malo se govori o ustrojstvu vlasti na poluotoku Pelješcu. Koncept vlasti u Dubrovačkoj Republici sačinjavalo je Veliko vijeće dubrovačke vlastele (*Consilium maius*), Vijeće umoljenih (*Consilium Rogatorum*), Malo vijeće (*Consilium minus*) i Knez Dubrovački, koji je bio izvršni organ Republike (Glavina, 2010:21-24). Potrebno je razlikovati Kneza Dubrovačke Republike od kneza Pelješca.

Vijeće umoljenih, nazivano Senat, je od 1429. godine svake godine među vlastelom od 30 do 60 godina starosti biralo tri *sindika* kao povjerenika za nadzor rada lokalnih organa vlasti na izvangradskome području – Konavlima, Stonu i Stonskome ratu – a od 1544., na cijelome području Republike (Glavina, 2010:25). Oni su pregledavali utvrde, ispitivali ponašanje lokalnih knezova, kapetana, kaštelana i vojnika, te istraživali ponašanje svih koje nije bilo u skladu sa zakonom. Knezovi i kapetani kao organi lokalne vlasti imali su kancelare, koji su nekad uz kapetana obavljali obavještajnu službu za Vladu, pa mu je ona povjeravala važne zadaće. Veliko je vijeće 5. prosinca 1334. ustanovilo instituciju kneza Pelješca (*Comes Puncte*) i propisalo način njegova izbora: birat će se u Velikom vijeću između tri kandidata, glasovanjem za svakog posebno sustavom eliminacije, knezom postaje onaj koji ima najviše glasova. Knez je istodobno i upravnik i sudac, sjedinjujući upravnu i sudbenu vlast, njegova je dužnost upravljati i dijeliti pravdu u civilnim i kaznenim parnicama. Iz odluke koja je tada

donesena doznaje se također da upravno tijelo u Stonu čine knez, notar i četvorica sluga, te dvojica sudaca, kojima je mandat trajao šest mjeseci. Pelješac, kao i državni teritorij, bio je podijeljen na knežije i kapetanije, a administrativna se podjela mijenjala i prilagođavala potrebama. Pelješac, bez Stona, podijeljen je u pet teritorijalnih jedinica, tzv. *kontrada*: Ponikve, Crna Gora, Janjina, Dubrava i Trstenica. Granice kontrade Janjine nisu bile u kontinuiranoj liniji, jer je područje Dubrava dijelilo janjinsku kontradu na dva dijela zato što je područje od Sresera do Trpnja pripadalo Dubravi. *Kaznačine* obuhvaćaju selo ili skup zaselaka, svakoj kaznačini dodijeljen je *kaznac* kao glavar sela koji je bio izabran među stanovnicima od strane stonskog kneza ili jednog od peljeških kapetana ovisno o tome je li se kaznačina nalazila u Stonskoj knežiji, Trsteničkoj ili Janjinskoj kapetaniji. Kaznac je predstavnik državne vlasti koji u ime kneza ili kapetana prikuplja poreze i ostale namete, prenosi njihove zapovijedi, te s dva seoska suca u kaznačini rješava građanske sporove u visini njegove nadležnosti (Glavina, 2010:25-30).

Trstenička i Stonska kapetanija

Godine 1343. upravljanje Stonom i Pelješcem podijeljeno je na dva administrativna središta, Ston i Trstenicu. Za zapadnu polovinu Pelješca novoformirana Kapetanija u Trstenici imala je jurisdikciju od Dubrava do kraja Pelješca, protezala se uz sjevernu obalu Kanala od Podobuča do Lovišta, zahvaćajući i Dubu, obje Vrućice, Trpanj i župska sela Donje Bande. Od tada će se stonski knez i kapetan Trstenice sastajati jednom mjesečno na nekome zajedničkom mjestu radi dogovora za dobro očuvanje čitavoga Pelješca, a u slučaju potrebe dužni su pružiti jedan drugome pomoć. Kapetan je imao upravljati svojim podanicima po ustaljenom običaju, izričući kazne upola manje od onih u Dubrovniku, dok je za velike zločine, ubojstva, izdaju i požar bio nadležan sud u Dubrovniku. Kapetani su na svome području predstavnici vlasti s upravno-sudbenim ovlastima. Kapetan Trstenice stolovao je u selu Karmen (Glavina, 2010:32-33).

Sreserska (Janjinska) kapetanija

Godine 1465. formirana je još jedna teritorijalna jedinica, na čelu s kapetanom u Sreseru, pa je tako Pelješac podijeljen u tri teritorijalne jedinice. Ovoj kapetaniji pripadaju kontrade Janjina, Crna Gora i kontrada Dubrava (područje Kune, Trpnja i Potomja). Za zvanje kapetana izabirala su se mlađa vlastela, s malo ili nimalo iskustva u takvim poslovima. Tako je Stonski rat 1465. administrativno razdijeljen u tri dijela i takvu podjelu zadržat će sve do pada Republike, osim što će ponekad okolnosti nalagati da se Kapetanije Trstenice i Janjine

privremeno spajaju, tj. da se za obje kapetanije bira samo jedan kapetan (Glavina, 2010:35-36).

Dubrovačka vlastela, navodi Glavina (2010), favorizirala je Katoličku crkvu i njezino učenje priznavajući jedino tu vjeru kao službenu, u skladu sa srednjovjekovnim načelom „*cuius regio, illius religio"* (čija vlast, onoga i vjera). Međutim, sve su institucije Katoličke crkve na određeni način nadzirali, posebno financije samostana i drugih vjerskih ustanova. U selima Pelješca organizirane su *bratovštine* koje su se obično teritorijalno poklapale sa kaznačinama. Sve bratovštine imale su svoj statut (*matrikule*), pravilnik po kojem su se upravljale i živjele, a sačuvane su matrikule iz Stona, Janjine, Žuljane i Orebića. Godine 1574. na Pelješcu djeluju 34 bratovštine, one su jedina organizacija cjelokupnoga stanovništva, te predstavljaju najviši moralni, a zatim i politički autoritet na selu. Vlada bratovštine koristi kao najniže upravne jedinice te preko njih dostavlja svoje zapovijedi i obavijesti o opskrbi žitom, mobilizaciji vojnika za obranu svoga teritorija i slično, a nameće im i kolektivne odgovornosti za pojedine propuste (Glavina, 2010:40-42).

Kakvi su bili proizvodni odnosi na Stonskome ratu prije njegova pripojenja Dubrovačkoj općini, malo se zna jer nedostaju izvori (Glavina, 2010:46). Veliko je vijeće, 1. svibnja 1333. godine, odlučilo da se Pelješac (bez Stona) poput broda, podijeli na 24 karata, i da se od toga tri predaju pučanima. Obradivo zemljište podijeljeno je na 30 *decena*, svaki decen sastojao se od 10 dijelova pa je tako na Stonskome ratu, bez Stona, bilo 300 dijelova. Svaki dio dijelio se na 4 četvrtine (*quarta*). Kontrada Ponikve bila je podijeljena na 50 dijelova, Crna Gora na 55, Janjina na 50, Dubrava na 70 i Trstenica na 75 dijelova. Stonsko područje bilo je podijeljeno na 30 decena, tj. 300 dijelova, pa je tako čitav Pelješac, sa Stonom, bio podijeljen na 600 dijelova. Stonska kontrada bila je najrazvijeniji dio Rata, pa je ona zato bila posebno diobeno područje; isključivo za vlastelu. Malo vijeće 18. travnja 1335. zaključilo je da se izaberu tri vlastelina koja će odlučiti koji su pučani u Dubrovniku vrijedni dobiti dio na Pelješcu. Sedmeročlana komisija, kojoj je povjerena dioba Pelješca, predložila je knezu i Malomu vijeću da se nekim uglednicima zatečenim na Stonskome ratu ponude dijelovi kao i dubrovačkoj vlasteli, pa je tako odlukom Velikog vijeća 1335. nekim stonskim starosjediocima dodijeljena zemlja. Vijeće umoljenih 20. prosinca 1362. zaključilo je da svakog oca obitelji (*pater familias*) vlastelinskih i izabranih građanskih obitelji, zapadne na Pelješcu jedan dio. Svakoga člana koji je imao zakonitu dob, a to je prema Dubrovačkom statutu za dječake bilo s navršenih 14 godina (Daničić, 2018:15), a nije glava obitelji, ostvaruje pravo na pola dijela, a maloljetni članovi na četvrtinu. Jedan dio dubrovačke

vlastele nije bio previše zainteresiran za dijelove zemlje na udaljenome Stonskom ratu, prezauzeti unosnijom trgovinom i pomorstvom, stoga je Malo vijeće bilo prisiljeno 1336. prijetiti kaznama imateljima dijelova u Trstenici, ako ne budu održavali dodijeljene im zemljišne čestice (Glavina, 2010:48). Zakoni o kupnji, prodaji, zamjeni ili prenošenju zemljišnih dijelova bili su rigidni i svaka od navedenih radnji tražila je nadzor i odobrenje od strane Velikoga vijeća, međutim, s vremenom utjecaj vijeća opada u vremenskom periodu kada su Republiku zadesile druge nepogodnosti.

Stjecatelji nekretnina velikim dijelom su vlastela ili građani Dubrovnika, međutim brojni su među kupcima i pelješki pomorci, kapetani i karatisti dubrovačkih brodova, koji su naravno, mogli fiktivno prikazati da stanuju u gradu Dubrovniku (što je bio jedan od uvjeta za ostvarivanje prava kupovine i vlasništva), ali u mnogim kupoprodajnim ugovorima za kupce izričito stoji da su iz Orebića; Trstenička kapetanija Dubrovačke Republike. U razdoblju od 1609. do 1710. godine u 10 kupoprodajnih ugovora za nekretnine na Pelješcu kupci su obitelj Orebić (Glavina, 2010:65).

2.2. NAPOLEONOVA CESTA (1806. – 1813.)

Požunski mir između Austrije i Francuske, sklopljen 28. prosinca 1805. godine, obvezao je Austriju da Francuskoj ustupi Dalmaciju i Boku kotorsku. Jedinice Napoleonove vojske stigle su 25. svibnja 1806. godine u Ston, na deset brodova, da bi se zatim, dva dana kasnije, našle pred vratima grada Dubrovnika. General Lauriston rekao je dvojici dubrovačkih senatora da će vojska samo predahnuti i nastaviti put do Boke, a budući da je zatražio audijenciju kod kneza senatori su ga odveli u Knežev Dvor. Pred Knezom i Malim vijećem general iznosi da mu je Napoleon naredio da zauzme sve dubrovačke utvrde, da ovaj grad ne ostane otvorena luka u koju će navraćati neprijateljski brodovi, te da u slobodu Republike neće dirati. Knez mu je predao ključeve utvrda, a u grad, prvi put u tisućljetnoj povijesti ove slobodne Republike, umarširala je strana vojska. Od 27. svibnja 1806. godine, kada je general Lauriston zauzeo Dubrovnik, nastupa okupacijski režim u ovoj drevnoj Republici koji će potrajati do njezina ukinuća 31. siječnja 1808. (Glavina, 2010:183-184).

U opširnom „*Memoaru o Dubrovačkoj Republici"*, koji je 4. srpnja 1806. poslan iz Dubrovnika u Pariz, u poglavlju o teritorijalnoj podjeli, za Ston se navodi da je strahovito nezdrav, sagrađen na prevlaci poluotoka Pelješca, opasan zidinama i malom tvrđavom

(Glavina, 2010:183). Stanovništvo broji 5000 duša. Posebno poglavlje memoara posvećeno je kmetovima (*Les serfs*); stanovnici grada Dubrovnika i Stona jedini su građani ili slobodnjaci, dok su svi ostali u zemlji kmetovi ili robovi, podređeni zemlji i daleko više podjarmljeni nego i u jednoj europskoj zemlji. Svaka promjena boravišta seljacima je zabranjena, kao i svako stjecanje, mogu biti prodani zajedno sa zemljom koju obrađuju i gospodari im mogu po svom prohtjevu uzeti sinove i kćeri za kućnu poslugu. Iz ovog se ropstva ne mogu izvući drugačije nego odlaskom u grad i ulaskom u koju obrtničku bratovštinu, ali se malo seljaka na to odlučuje jer treba platiti pristojbu. Uostalom, pošteno je priznati, da njihova sudbina nije nesretna i da im gospodari čine sve kako bi je ublažili. Svi koji žele ploviti, lako dobivaju dopuštenje uplativši odgovarajuću odštetu – stoji u poglavlju (Glavina, 2010:183-184).

U lipnju i srpnju 1806. godine dubrovački su seljaci prisiljavani sudjelovati u izgradnji strateški važnih javnih putova. „*Dobrobit koju su Dalmaciji donijeli ovi radovi cijenit će se sve to više, a njihov rezultat bit će ubrzana civilizacija“* – pisao je o tome u svojim Memoarima maršal Marmont. Kmetovi su prisiljavani raditi *francuski put* umjesto da odrađuju službe svojim zemljišnim gospodarima (Glavina, 2010:184). Velika važnost izgradnje cesta u Dalmaciji prepoznata je još u doba antike i Rimskoga Carstva u svrhu strateških i vojnih ciljeva, ali i u svrhu razvoja trgovine i povezivanja golema teritorija pod jednom upravom (Martinović, Ražov, 2019:6). Napoleonski ratovi na europskom prostoru u 19. stoljeću donose nove teritorijalno-političke promjene. Za hrvatske zemlje pod francuskom vladavinom to je značilo nagli razvoj prometa koji će se očitovati kroz užurbanu cestogradnju kako bi se ustanovila francuska kontrola nad, do tada, slabo povezanim područjem, ali i kako bi francuzima ojačala strateški položaj prema englezima i rusima na moru. Gradnja cesta i putova utjecala je na ukupan gospodarski razvoj zemlje, a posebno je utjecala na razvoj Dalmacije koja je Francuzima bila nepoznati teren (*terra incognita*), i koja je po pitanju prometnica bila slabo razvijena, a predstavlja jednu od najvećih francuskih građevinskih investicija (Martinović, Ražov, 2019:5).

Dalmacija je, u geografskom pogledu, uzak kopneni teritorij omeđen s jedne strane planinskim lancima, a s druge Jadranskim morem. Kako bi cesta bila jamac sigurnosti Ilirskim pokrajinama, točnije služila Francuskom Carstvu protiv Osmanskog Carstva, dobila je ime po caru Napoleonu, čime se, između ostalog, htjelo odaslati i političku poruku susjednom carstvu, ali i lokalnom stanovništvu. Planirana cestogradnja trebala je omogućiti bolju povezanost između pokrajina ali i povezanost samih mjesta unutar neke pokrajine što se pokazalo od velike važnosti za Dalmaciju (Martinović, Ražov, 2019:5). Kao primjer

ilustracije loših uvjeta, Martinović i Ražov (2019:10), navode dopis intendanta dubrovačke pokrajine, gospodina Lareinthyja, glavnom guverneru Ilirskih pokrajina - Bertrandu: *„Molim Vas, gospodine, stavite mi na raspolaganje iznos potreban za nastavak radova na cesti od iznimne važnosti jer ona predstavlja jedinu vezu između pokrajine kojom upravljam i druge pokrajine“*. U konačnici, francuska gradnja cesta na poluotoku Pelješcu rezultirala je pravcem koji se proteže od Stona na jugoistoku do Orebića i Vignja na sjeverozapadu. Napoleonova cesta je zasigurno bila od velike važnosti za francusku vlast zbog vojno-političke strategije, ali je nesumnjivo pružila osnovu za razvoj poluotoka Pelješca u svim relevantnim segmentima, povezujući poluotok i njegovo lokalno stanovništvo.

2.3. KATASTAR CARA FRANJE JOSIPA (1813. – 1918.)

U ratnim događanjima tijekom 1813/1814. godine austrijska vojska okupirala je Dalmaciju i odlukom Bečkog kongresa, 8. lipnja 1815. godine, Dalmacija je s područjem Dubrovačke Republike i Boke kotorske pripala Austriji (Glavina, 2010:203). Područje bivše Dubrovačke Republike pretrpjelo je goleme štete u sukobu velikih sila na početku stoljeća, a iscrpljeno je i francuskim kontribucijama. Nova vlast, kao vid ubiranja poreza uvodi desetinu, kućarine i pristojbe, a njihovo uvođenje pogađa sve slojeve, naročito kmetove, koji imaju dvostruki teret – prema zemljišnim gospodarima u radnoj, naturalnoj ili pak novčanoj renti i novo nametnuti porez državi. Austrijski car se izjasnio da Zakon o osnovnome poreznom sustavu koji vrijedi za cijelu Monarhiju, treba primjenjivati i u Dalmaciji, a prvi čin takve provedbe treba biti izrada stalnoga katastra, bez čega je nemoguće ubiranje poreza; dok se to ne izvrši na snazi će ostati tzv. *provizorij zemljarine* (Glavina, 2010).

Naredba o uvođenju stabilnoga katastra (*Patent über die Einführung des stabilen Katasters*) donesena je 23. prosinca 1817. godine, a tom odlukom obuhvaćene su Istra i Dalmacija, koje su od 1814. godine u sastavu austrijskoga dijela Monarhije (Ipšić, 2013:20), izmjera je započela 1823. godine i trajala sve do 1839. godine. Ipšić iznosi kako su prije pristupanja izmjeri građani bili pozvani da obilježe granice svojih posjeda i prijave svoje kuće i zemljišta radi upisa u katastar, a o načinu i postupku provedbe izdane su detaljne Upute (*Katastral-Vermessungs-Instruktion*). Cjelokupan posao prve tehničke izmjere Dalmacije dovršen je 1839. godine i unutar 744 katastarskih općina izrađeno je 6.725 katastarskih karata ili mapa s 2.381.495 parcela, a nakon izmjere i izrade mapa sastavljen je Upisnik čestica zgrada i

Upisnik čestica zemljišta, također se pristupilo klasiranju zemljišta i izradi katastarskih operata (Ipšić, 2013).

U 19. stoljeću intenzivno se radi na procesu razrješenja starih agrarnih odnosa na mnogim područjima poluotoka Pelješca, međutim za njihovo razrješavanje nedostaje prvenstveno političke volje i to ne samo od strane austrijske vlasti, već i domaćih političkih snaga budući da vlasnicima zemlje, pa čak i Crkvi, zemljišno rasterećenje nije bilo u interesu. Shodno tome, u sklopu svoga političkog djelovanja oni i dalje štite osobne interese i društveni poredak, odnosno kmetske ugovore kao slobodno ugovorene, privatno-pravne i na zakonu zasnovane (Ipšić, Maslek, 2013:323-324). Tijekom 19. stoljeća odnosi kmetova i njihovih gospodara i dalje su vrlo kompleksni, agrarna reforma će se provesti tek sredinom 20. stoljeća, iz tog razloga uobičajeni uvjeti kmetskih odnosa javljaju se u sve više različitih oblika. Kmetski odnosi prema gospodarima variraju obzirom na ugovorene obaveze, s nekima gospodari imaju pisane ugovore, neki su ugovoreni da se obrada zemlje vrši na riječ, obaveze kmetova su uređene ili fiksnim godišnjim prihodima ili trećinom stvarnog godišnjeg uroda sa zemlje. Unatoč svemu, vlasnik je i dalje bio u mogućnosti seljaku oduzeti zemlju, s obavezom da mu plati troškove za učinjene poboljšice, kako je utvrđeno zakonom (Glavina, 2010:218-224).

Vrlo bitna promjena događa se u vlasničkoj strukturi stanovništva koja se mijenja kroz povećanje kapitala i otkupima od kmetstva; budući da Pelješčani nisu mogli posjedovati nekretnine formalnopravno sve do 1800. godine kada Malo vijeće Dubrovačke Republike konačno donosi odluku o odobrenju stjecanja nekretnina, ali isključivo i jedino stanovnicima Orebića. Slična stvar se događa i nakon pada Republike budući da na snazi više nije staro imovinsko pravo pa se zemlja sve više prodavala. Podaci austrijskog katastra iz 1836. godine potvrđuju veliki otkup zemlje i nekretnina gdje su prodavači plemići, a među kupcima se javljaju najčešće bogatiji građani, pomorci, ali i seljaci ili bivši kmetovi. Na području katastarskih općina Orebić i Podgorje vrlo je mali broj pripadnika starih dubrovačkih vlasteoskih obitelji koji pripada zabilježenim vlasnicima nekretnina dok je većina posjeda pripala u vlasništvo orebićkih obitelji pomorskih kapetana i brodovlasnika, obitelji koje su se većim dijelom otkupile od kmetskih obveza i tijekom 19. stoljeća postale pokretačima i nosiocima društveno-gospodarskog razvoja na Pelješcu (Ipšić, Maslek, 2013:325).

2.3.1. Pelješko pomorsko društvo (1865. – 1891.)

Od 14. stoljeća poluotok Pelješac postoji kao sastavni dio Dubrovačke Republike, njegov razvoj vezan je direktno uz njezin upravni, društveni i crkveni ustroj. Gospodarski razvoj je, također pod utjecajem dubrovačke gospodarske politike, uglavnom orijentiran na poljoprivrednu proizvodnju dok druge grane gospodarstva uspijevaju tek na pojedinim područjima, pa se tako stanovništvo na dijelu Malostonskog kanala i oko Velog Vratnika na Velikome moru, odnosno u Trpnju, Dubi, Sreseru, Luci, Malome Stonu i Brocama bavi ribarstvom (Ipšić, Maslek, 2013:317-318). Budući da kopneni putovi predstavljaju određenu nesigurnost u neposrednom zaleđu dolazi do razvoja male brodogradnje u Stonu, ponajviše ipak zbog solane i izvoza soli na neretvansko područje, ali i zbog opskrbi njihovog garnizona i arsenala; također dolazi do razvoja lokalne plovidbe na područjima Stona, Trpnja, Trstenika i Žuljane. Prirodna pozicija i bogata lovišta omogućila su izvoz viška ulovljene ribe u Trpnju, dok se u Trsteniku i Žuljani razvio izvoz vina i ulja što je omogućilo i uvoz namirnica, te druge robe za potrebe stanovništva poluotoka. Vinogradarstvo i maslinarstvo su bili temelj poljoprivrednih djelatnosti, međutim ograničenost cjelokupne proizvodnje malim obradivim površinama i velika ovisnost o vremenskim prilikama, te česte nerodne godine unijele su veliki osjećaj egzistencijalne nesigurnosti među lokalno stanovništvo (Ipšić, Maslek, 2013:317-318). Sve je to rezultiralo potrebom stanovništva s područja Trstenice ili sjeverozapadnog dijela poluotoka Pelješca da svoju pažnju usmjere na plovidbu i međunarodnu pomorsku trgovinu tijekom 15. i 16. stoljeća, prepoznavši je kao jedini način ostvarivanja dodatnog kapitala.

U početku su se pelješčani ukrcavali na dubrovačke, lopudske i šipanske brodove kako bi stekli prva iskustva kao mornari i pomoćni radnici, a već tijekom 17. i 18. stoljeća stvaraju ugled kao izvrsni pomorci i kapetani. Ostvarivanje kapitala dovodi do sve većeg upuštanja u kupnju brodskih karata, ulaže se u sve veće i značajnije brodograditeljske poslovne poduhvate te se s vremenom, u 19. stoljeću, Pelješac izdvaja kao jedno od najjačih pomorskih središta na istočnoj obali Jadrana. Financijska snaga brojnih kapetana i brodovlasnika očituje se u broju jedrenjaka i broju pomoraca, a vrhunac doživljava početkom 19. stoljeća kada se javlja sve veći broj pomoraca iz ostalih naselja na poluotoku, privlačeći čak i one iz poljoprivrednih regija (Ipšić, Maslek, 2014:319).

Prema Vekarić i Vekarić (1987:39) na poluotoku Pelješcu je 1800. godine bilo 94 kapetana, 710 časnika i mornara i to najvećim dijelom iz Orebića i drugih naselja Trstenice –

Stankovića, Vignja i Kučišta, a Fisković (1984:88) iznosi da popis dozvola za godinu 1847. koji je sastavio Antun Rossi, tadašnji čelni čovjek preture u Orebiću, svjedoči da su dozvolu za plovidbu te godine tražila 304 pomorca s ovog područja. Uspjeh pomorske i brodograditeljske djelatnosti donosi napredak u raznim područjima društvenog razvoja, kapital ostvaren pomorstvom poslužio je kao osnova za razvijanje i drugih gospodarskih grana na Pelješcu, utjecao je na snažna migracijska kretanja, dok je prinos pomorskog kapitala potaknuo nastanak obalnih naselja i pridonio pozicioniranju Orebića kao administrativnog središta i predvodnika urbanizacije cijeloga područja (Ipšić, Maslek, 2013:318-319).

Na području naselja Orebić, pri samom vrhu poluotoka Pelješca, pomorstvo već u 17. stoljeću preuzima mjesto glavne privredne grane kojom se bavilo gotovo cjelokupno muško stanovništvo, koje se nakon otkupljivanja od kmetstva vrlo brzo i uspješno preobrazilo u pomorske kapetane i brodovlasnike što će se potvrditi i osnivanjem Pelješkog pomorskog društva 1865. godine. Stanovnici na području Pelješke župe i u okolici Janjine tek su se u drugoj polovici 18. stoljeća više posvetili plovidbi kao dopunskom zanimanju koje im je omogućilo stjecanje određenog kapitala za ulaganje u vinogradarstvo i maslinarstvo, te oslobađanje od kmetstva (Ipšić, Maslek, 2014:319-322). U članku *„Tri stoljeća pelješkog brodarstva“* Vekarić i Vekarić (1987) analizirajući povijest orebićkog brodovlasničkog sloja smatraju da se ona može podijeliti u četiri razdoblja. Prvo razdoblje, od druge polovice 16. do prve polovice 17. stoljeća, ističe se formiranjem tzv. „orebićke aristokracije“ koja je sačinjavala krug uspješnih pomorskih i brodovlasničkih obitelji. U drugom razdoblju, od polovice 17. do kraja 18. stoljeća, aristokracija postiže svoj vrhunac, dok u trećem razdoblju koje traje kroz 19. stoljeće dolazi do rasipanja i slabljenja starog brodovlasničkog sloja, jačanja novih obitelji i njihova sve većeg utjecaja unutar prestižnog društva. Četvrto razdoblje karakterizira kraj orebićkog brodovlasničkog sloja početkom 20. stoljeća, kada članstvo u orebićkom brodovlasničkom krugu više nije bilo formalno, međutim, obitelji koje su se u pomorstvo uključile nešto kasnije nisu uspjele ostvariti znatniji uspjeh i priključiti se najprestižnijem krugu pomoraca; njihovi članovi pripadali su slojevima mornara ili pomorskih časnika (Ipšić, Maslek, 2013:319). Fokus ovog rada odnosit će se na drugo i treće razdoblje prema Vekarić i Vekarić; vrhunac i slabljenje starog brodovlasničkog sloja unutar kojih se formira jedan drugačiji i novi društveni sustav.

Osnivanjem Pelješkog pomorskog društva 1865. godine, (*Associazione Marittima di Sabioncello*) jedrenjačko brodarskog dioničkog društva, ostvaruje se vrhunac pomorskog

utjecaja peljeških obitelji. Društvo je osnovano s ciljem nabave brodova i prijevoza robe brodovima duge plovidbe čime se osiguravala moć i kapital, a prema Vekarić (1997:304) cilj je bio gradnja i eksploatacija brodova duge plovidbe. Budući da su bili dioničko društvo poslovali su najviše zahvaljujući kapitalu prvenstveno peljeških ulagača, znatnom udjelu kapitala iz drugih dijelova Hrvatske, ali i iz udaljenih pomorskih mjesta i središta. Nedugo nakon osnutka Pelješko pomorsko društvo posjedovalo je dva jedrenjaka, a budući da je flota s vremenom rasla, već 1869. godine u svom vlasništvu imaju 19 brodova. Brodovi su se koristili za prijevoz različitih dobara i robe pa tako; žita i ugljena na relaciji Odesa – Engleska, šećer na relaciji Batavia – New York, sol sa Sicilije i iz Engleske u Ameriku, pamuk u New York, drvo iz luka Meksičkog zaljeva. U knjizi *„Naši jedrenjaci"* Vekarić (1997) sustavno iznosi povijest pelješkog brodarstva, uključujući podatke o brodovima, njihovim vlasnicima, kapetanima i rutama. Plovili su po svim stranama svijeta a kapetani su najčešće bili pripadnici starih peljeških pomorskih obitelji. Nakon 1870. godine, prema *Popisu peljeških brodova za 1868. godinu* koji je sastavio kapetan Jozo Šunj a kasnije je nadopunjen, poluotok Pelješac je imao 65 jedrenjaka duge plovidbe, s oko 30.000 tona ukupne nosivosti (Vekarić, 1997:310). Društvo je 1875. godine, na posjedu Blace, otvorilo novo brodogradilište „Brodogradilište nadvojvode Rudolfa" (*Cantiere Arciduca Rodolfo)* gdje su planirali obnovu starih brodova i gradnju novih u svrhu obnove tradicijske brodogradnje na Pelješcu. O važnosti Društva svjedoči i činjenica da je austrijski car Franjo Josip, prilikom posjeta Pelješcu, svečano otvorio novo brodogradilište (Ipšić, 2013:100). Međutim, samo trinaest godina nakon osnutka brodogradilište je prestalo s radom nakon tri izgrađena jedrenjaka duge plovidbe

Početkom rata između Rusije i Turske Pelješko pomorsko društvo se suočava s prvim većim poteškoćama prekidom prijevoza žita iz Rusije i prekidom trgovine Crnim morem, a njihovi problemi su se nastavili potonućem velikog broja brodova u periodu od 1877. do 1884. godine. Kao rezultat sve manjeg udjela u svjetskom trgovačkom prijevozu, sve starijoj floti brodova i nemogućnosti prelaska s jedrenjačke vrste prijevoza na parobrodsku dolazi do jednoglasnog pokretanja likvidacije poslovanja Društva 1883. godine. Pelješko pomorsko društvo raspušteno je 1888. a sama likvidacija je dovršena 1891. godine; tijekom 26 godina svoga postojanja kupili su i sagradili sveukupno 33 jedrenjaka duge plovidbe. U posljednjem desetljeću 19. stoljeća plovili su još samo poneki jedrenjaci i nekoliko brodova (Vekarić, 1997:310).

Fisković (1984), u radu *„Narodne pjesme o pelješkim pomorcima“*, navodi zapis pjesme o razvoju pomorstva na Pelješcu koji je „spjevao“ vođa palube Pero Visković iz Karmena, a pričala Frane Koljan rođena Rudeč iz Gurića sela;

„Naš Pelisac u stara vrimena
njegova se ni znala spomena,
niti ga je itko moga naći,
jer su bili ubogi težaci,
jedan s drugim živili su mirno
rađalo in uje a i vino
kad vidiše blaga meju njiman
učinila velika se zloba,
pak izdala maslina i loza.
Tad promislu da brodove gradu.
Prvi brodi poju alavija,
tad se stane kupit kompanija,
ka s listima dozivje trgovce,
da bi u društvo položili novce.
Svaki nosi ko nezna što radi,
stavi odma da dva broda gradi
po imenu ki sad kažem vama
najprvoga „Evu“ i „Adama“,
a ostali od njegovoga roda
sagradiše trideset i tri broda.
Kad trideset i treći sagradiše,
„šuplji kamen“ za škvar odrediše
(...)
Tad se učini mnogo kapetana
od Pelisca i od obližnjih strana,
ki su imanja zalagali svoja
za naučit vladati brodove.
Mnogi nauk dosad je zaludu,
a mnogi su ostali u dugu.
Mnogi š njima patili su glada,
a mnogi su skrojili velada
raskopali pute i potoke,
sagradili palace visoke
(...)
Čast i diku nosili veliku
i plovili sjajnu Ameriku“
(...)

(Fisković, 1984:156-157)

Povijest pomorskog razvoja poluotoka Pelješca, a posebno Pelješkog pomorskog društva, od velike je važnosti za daljnje razumijevanje društvenog konteksta i društvenih promjena koje su se odvijale na tom području u 18. i 19. stoljeću. Otkupljivanjem od kmetstva, stjecanjem kapitala, napretkom i razvojem Orebića dolazi do velikih i relativno naglih promjena u samoj društvenoj strukturi. U razdoblju od 17. – 19. stoljeća pelješčani su od kmetova postali zemljoposjednici, konačno su bili vlasnici zemlje koja im je bila uskraćivana za vrijeme vladavine Dubrovačke Republike. Dolaskom Francuske vlasti i ulaganjem u infrastrukturu konačno dolazi do prometnog povezivanja poluotoka što je otvorilo mogućnost lakših i bržih migracija stanovništva. Konačno, dolaskom Austro-Ugarske vlasti i uvođenjem katastra ubrzao se proces otkupljivanja od kmetstva, također spletom daljnjih okolnosti – razvojem, stjecanjem kapitala i prisutnosti na svjetskoj razini dolazi i do pojave aristokratskih obitelji i potpuno novog lokalnog društvenog poretka. Upravo navedene društvene promjene su predmet proučavanja ovog diplomskog rada budući da kauzalno određuju elemente modifikacije uloge i položaja žena na poluotoku.

Ovaj relativno kratki povijesni pregled prilika na poluotoku Pelješcu od 14. do 20. stoljeća bitan je za razumijevanje daljnje materije u dvojakom smislu; prvo govori nam o nedostatku zapisane građe i oslanjanju na običajno pravo ili zakone koji su zapisani negdje drugdje o sveopćoj populaciji, a drugo, zbog nedostatka adekvatne građe, primorani smo se osloniti na dostupne informacije, iako njih, kada govorimo o ženama i ženskoj populaciji, nažalost ima još i manje. Fokus rada zadržat će se prvenstveno na analizi dostupnih podataka prema navedenim razdobljima i klasifikaciji novonastalih promjena u odnosu na svako razdoblje.

3) ŽENA U OVIRU DRUŠTVENOG KONTEKSTA

Tvrdi se da sve strukturalne pretpostavke za oslobođenje žene postoje i ugrađene su u naše društvene mehanizme, samo da kočnicu njihove realizacije predstavljaju tradicionalni mentalitet, vrijednosti, predrasude prema ženi i njezinoj ulozi u društvu. Žena je u vlastitoj, kao i u ostalim kulturama, onaj „drugi“ pa je samim time i njezino određenje gotovo uvijek negativno — žena je rezidua pojma čovjek (koji nije muškarac) (Sklevicky, 1981:189). Univerzalna biološka kategorija spola, supsumira i zamagljuje pogled na kategoriju roda koja je rezultat društveno nametnute i definirane podjele među spolovima, a proizvod je konkretnih društvenih odnosa na planu ekonomije seksualnosti koja ljudska bića muškog i ženskog roda pretvaraju u muškarce i žene (Sklevicky, 1981).

Povijest žena su pisali muškarci, a brojni etnometodolozi i kulturni antropolozi se slažu da je upravo iz tog razloga vrlo teško precizno odrediti stvarnu ulogu i položaj žene u obiteljskim i društvenim odnosima. Iako su i žene bile prisutne one nisu imale veći značaj u javnom životu koji je gotovo u potpunosti obilježen muškim utjecajem, niti su imale približna prava koja imaju danas. Prema Bartolac, Kamenov i Petrak (2011:176) najveća razlika muškaraca i žena manifestira se rodnim ulogama, gdje sam pojam rodne uloge razmatramo kao sva kulturološka i socijalno propisana ponašanja koja su dodijeljena muškarcima i ženama, a temelje se isključivo na rodnim razlikama. Sukladno tome odnos prema rodnim ulogama može biti tradicionalan ili egalitaran; tradicionalan stav karakterizira osnova jasno strukturiranih podjela uloga i obaveza, obzirom na spol, koje zapravo ilustriraju muškarce kao hranitelje obitelji, dok se ženama pripisuje briga o domu, djeci, kućanskim poslovima i slično, dok je za egalitaran stav karakteristična podjela uloga hranitelja, moći odlučivanja i kućanskih poslova gdje se poslovi ne dijele prema spolu, već vrijedi mišljenje da muškarci i žene dijele svoja prava i obaveze u pogledu obitelji i posla. Egalitaran stav postao je obilježje modernog vremena i često se iznosi kao primjer rezultata borbe za ženska prava, ilustrira se kao simbol jednakosti i ravnopravnosti među spolovima. U tom kontekstu, kada govorimo o ulozi i položaju žena kroz povijest, najčešće se referiramo na tradicionalan stav; ne samo žena, već njihovih obitelji, društva i vremena u kojem žive. Društvo koje ćemo proučavati u ovom kontekstu izrazito je patrijarhalno i tradicijski nastrojeno, obilježeno je dominacijom muškaraca i odgovarajućom društvenom ideologijom, međutim to ne znači da je značenje uloge i položaja žene umanjeno već samo nije prezentirano u jednakom obujmu. Upravo iz

tog razloga vrlo je bitno osloniti se na poznate činjenice, dostupnu građu i informacije za svaki segment analize.

3.1. ŽENE U VRIJEME DUBROVAČKE REPUBLIKE

Četvrta knjiga Statuta grada Dubrovnika odnosi se na bračno, obiteljsko i nasljedno pravo, i odlikuje je velika sustavnost, dubrovčani su veliku pozornost posvetili obiteljskim odnosima i formiranju zakona koji će obuhvatiti svaki aspekt obiteljskog života. Međutim, svakodnevni život unutar Republike nije se zapisivao ni precizno, ni dosljedno i upravo iz tog razloga nedostaje upućenosti u aktivnosti žene toga doba, uz iznimku sačuvane građe u vidu osobne korespondencije ili dnevnika. U knjizi *„Vjerenice i nevjernice“* Stojan (2003) iznosi priče o ženama u Dubrovniku, rekonstruirajući njihov svakodnevni život promatranjem i analiziranjem ostataka svakidašnjice zapisanih u različitim sudskim spisima u razdoblju od 1600. pa sve do 1815. godine. U to vrijeme zapisi sa suda su najčešće pisani talijanskim jezikom, ali ponekad se zbog količine teksta ili sintaktičkih i leksičkih prepreka zapise ostavljalo u originalu, na hrvatskom jeziku. Upravo iz takvih zapisa Stojan iščitava sudbine pučkih žena koje sa sobom nose bogatstvo društvenih, obiteljskih, ekonomskih i ljubavnih situacija njihovog svakodnevnog života, čime otkriva njihovu bit zavijenu povijesnim kretnjama.

Činjenica da se u sudskim zapisima ponekad spominje žena ne utvrđuje i njezinu prisutnost na sudskom postupku, uglavnom se radi o pritužbama pisanog oblika koje bi žene uz pomoć svojih zastupnika posredovale sudu (Stojan, 2003:10-11). Arhivski izvori koje Stojan analizira, odnosno zapisnici sudskih procesa Kaznenog suda u Dubrovniku, fokusirani su na netipične situacije moralne iskvarenosti i odstupanja od društvenih normi tadašnje svakodnevice, međutim, oni ilustriraju i položaj žene koja se za svoju obitelj, pri oslobađanju vječne stege, služi raznim sredstvima. Među dokumentima mogu se pronaći i zanimljiva svjedočanstva o ženama koje izlaze iz zasjenjene pozadine uvjetom *„povjerljive prisnosti ognjišta“* (Stojan, 2003:13). Žena se smatrala simbolom života koji sačinjava religija, ljubav, dobrota i moralnost, ali se od nje prvenstveno očekivalo da služi muškarcu u svim segmentima života, njegujući, rađajući i odgajajući potomstvo, bez obzira na iskušenja koja su proizlazila iz neprestane čežnje za nedokučivim i nezadovoljstvom načina života, što ju je znalo odvesti u „grešne“ postupke.

Zahvaljujući činjenici da su sudski pisari automatski zapisivali sve što je u sudskoj pisarnici izgovoreno možemo donekle govoriti o vjerodostojnoj pučkoj retorici, tvrdi Stojan

(2003:311), odnosno o pučkoj kulturi koja je proizašla iz usmene kulture. Ženski glasovi koji su rekonstruirani iz sudskih zapisnika svakako su intimne priče u kojima se donekle nazire i odnos među spolovima ranog modernog društva u ovom dijelu Europe u njihovoj životnoj svakodnevnici. Ženska retorika na sudu općenito se držala manje vjerodostojnom, a postizanje željenog cilja značilo je potrebu da se priča iznese snažno i autentično. U situaciji gdje je žena imala javni nastup pred visokom državnom institucijom bilo je potrebno argumentaciju priče usmjeriti na slušatelje. Ženi na koju se gledalo kao na manje vrijedno biće, sklono grijehu, grešnosti i umijeću prijetvornosti, te biće sklono svim drugim ljudskim slabostima, bilo je jako važno otkriti uvjerljivost u svom govoru i postići njegov pozitivan učinak. Afektivnost u govoru bila je usmjerena na to da impresionira i gane, kreirajući poetičnost u govoru koja upućuje na istinu, poetski materijal nakupljen u tradicionalnoj pučkoj kulturi, slikovit, pun simbolike i neobičnih izraza, koristile su žene pred sudom želeći dodirnuti ljudski duh (Stojan, 2003:314).

Žena u vrijeme Dubrovačke Republike definirana je svojom ulogom u obitelji, nad ženom je uvijek postojao autoritet – muža, oca ili brata, a bila je uglavnom ograničena na život unutar kuće bez obzira na stalež kojemu je pripadala (Stojan, 2003:137). Iako Puljizević (2016:27) navodi kako položaj žena u javnom životu dalmatinskih gradova nije oduvijek bio ograničavajući i inferioran, već su kćeri tijekom ranog srednjeg vijeka u Dalmaciji imale jednako pravo kao i sinovi naslijediti očevu imovinu, te su zabilježeni i samostalni nastupi žena pred sudom što je impliciralo svojevrsno uvažavanje žene kao pojedinca, početkom 14. stoljeća dolazi do istiskivanja žena iz svijeta imovinskih i poslovnih transakcija i postepeno bivaju marginalizirane. Izvan kuće, ne računajući odlazak na misu ili ispovijed, žena je bila vidljiva u onoj mjeri u kojoj je njezin izlazak bio neizbježan za funkcioniranje obitelji. U komediji Marina Držića „Dundo Maroje“ vrlo slikovito je ilustrirana ova hijerarhija: „*Ako čovjeka išteš, ovo je na pjaci; ako žene išteš, u kući su gdje kudjelje predu“*. Međutim, nailazimo na brojne primjere gdje su muževi odlazili u neizvjesnosti mornarskog života ili opasna i nesigurna trgovačka putovanja, a žena je ostajala sama uz obitelj, skrbila za kuću, podizala djecu i čekala njegov povratak što je ponekad znalo trajati i do deset godina; budući da je prisutnost muškarca u kući bila jamstvom ženine časti i poštenja na takve žene gledalo se s nepovjerenjem. Unatoč činjenici da su žene riskirale izlaskom iz kuće da ih se stigmatizira kao nevjerne i poročne žene, zle žene, svodilje, kradljivice, psovačice i slično, u Dubrovniku, posebno u tijekovima gradskoga života, susrećemo žene u ulogama i relacijama izvan obiteljskoga života (Stojan, 2003:138). Stojan također navodi da su u nastojanju da

ostvare svoju materijalnu i moralnu nezavisnost bile izložene muškom ponosu i predrasudama pa su tako neki ženski poslovi izrugivani kao nečasni (babice), podložni represijama (prilikom neuspjeha u liječenju), a svaki javni posao (tržnice, pekarice, prodavačice, pralje na javnim fontanama, brodarice…) ih je dovodio u situaciju da ih se proziva kao one koje se dopunski bave i prodajom vlastita tijela.

Unatoč činjenici da povijesni izvori zaista malo govore o aktivnostima žena, ipak ih je moguće pratiti kao sudionice zbivanja u gospodarskom životu Dubrovnika na temelju zapisa sudske kancelarije o njihovim djelatnostima. Dnevni život zaposlenih žena u samome gradu bio je izloženiji javnosti od života žena u ruralnim sredinama, a sama izloženost je stvarala i veću mogućnost razmirica, napada i svađi i nerijetko je dovodila ženu pred Kazneni sud s neizvjesnim posljedicama za njezinu čast i egzistenciju (Stojan, 2003:139). Zaposlene žene Dubrovačke Republike općenito su pripadale siromašnom, nižem sloju društva, tipična radna žena zapravo je mogla biti samo neudana žena. Stojan klasificira tadašnje zaposlene žene u više različitih kategorija.

Podrumarice, krčmarice ili tovijernarice su bile zaposlene u dubrovačkim krčmama ili *tovijernama*, mjestima gdje se točilo i prodavalo vino, mjesta kojekakvih veselja, ali i burnih situacija. Zarada je bila nesigurna, a posao opasan pa se često nalaze zapisi sa suda o svjedočenjima, tužbama o potkradanju, napadima i slično. *Tovijernarice* su bile u kontaktu s alkoholiziranim, sirovim i svadljivim svijetom te je bilo potrebno imati mnogo odvažnosti, samopouzdanja i osobit način ophođenja kako bi se sačuvao integritet, kako fizički tako i psihički (Stojan, 2003:140-148).

Zeljarice, ledarice, mljekarice, uljarice, slanarice o kojima se navodi samo zapise sa suda prema kojima se može zaključiti da ih se vrlo često napadalo fizički na samom prodajnom mjestu; kao najčešći razlog navodi se kako su si gospoda uzimala za pravo udariti prodavačicu ako smatraju da ih pokušava prevariti (Stojan, 2003:148-150).

Pećarice ili tržnice se odnosi na prodavačice kruha koje su najčešće same mijesile i pekle kruh u istoj kući u kojoj su i stanovale, a koliko su bile cijenjene govori i podatak da su na svečanosti povodom blagdana Sv. Vlaha, zaštitnika Dubrovnika, imale pripadajuću ulogu. Nosile su zastavu uz *„dvije gostarice, jednu punu vina a drugu ulja, dva kolača i vijence sočiva, a na glavi košić i u njemu pogaču i maslinovog granja“* (Stojan, 2003:151-163).

Pralje, prelje, dojilje - pralje su bile žene kojima se za plaću nosila roba na pranje iako je pranje robe bio posao rezerviran uglavnom za sluškinje, nazivali su ih još i *lavandare* ili *lavađarice*. Često je dolazilo do krađe robe na gradskim fontanama kada bi popustila pažnja i žene savladao umor, taj posao su najčešće obavljale udovice kako bi prehranile svoju obitelj. *Prelje* – pojam žene koja prede, svojevrsna svjetovna odrednica žene, ideal žene kojoj su obje ruke zaposlene. *Dojilje* – bez obzira na svijest o tome da je za djecu najbolje da budu uz majku, u aristokratskim, ali i građanskim kućama, dojenjem se nije željelo opteretiti ženu; između ostaloga, prestanak dojenja omogućavao je skorije ponovno rađanje. Uobičajeno je dojilja bila udata žena koja je pod ugovorom pristupala kao dojilja djeteta, u prosjeku devetnaest mjeseci. Dojilja je često živjela u kući gospodara čije je dijete dojila i uz dojenje obavljala i druge kućanske poslove (Stojan, 2003:163-168).

Češljarice, krojačice, krpaturice – u Dubrovniku je u 18. stoljeću bio razvijen ženski frizerski zanat, žene koje su se bavile uređivanjem tuđe kose zvale su se *češljarice*, a korisnice njihovih usluga najčešće su bile žene iz viših društvenih krugova. U gradu su također poslovale i *krojačice* a u sudskim se zapisima navode najčešće kao svjedoci. *Krpaturice* su one koje su se bavile šivanjem drugih tekstilnih potrepština (Stojan, 2003:169-170).

Pastirice, brodarice – pastirice i brodarice spadaju u ženska zanimanja u Dubrovačkoj Republici koja su bila među najopasnijima za žene, *pastirice* su bile obično djevojčice, ali i ozbiljnije žene, koje su se za čuvanje stoke dovodile iz različitih dijelova Republike, a čuvajući stoku odgovarale su za štetu koju bi stoka počinila i bile izložene napadima razbojnika iz zaleđa. *Brodarice* su radile prevozeći ljude u barkama s jedne na drugu stranu zaljeva Rijeke dubrovačke, žena brodarica bila je izložena stalnim susretima s poznatim i nepoznatim ljudima, ali i izložena nepogodnim vremenskim prilikama koje su joj otežavale posao (Stojan, 2003:170-174).

Sluškinje (*čupe, spravljenice, godišnice, famule, serve, fantesce*), žene i djevojke, često djevojčice od desetak do dvanaest godina, bile su ispomoć gospođama u vođenju kućanstva i iako je riječ o gotovo posve obespravljenom dijelu dubrovačkog društva, riječ je o brojnošću značajnoj skupini koja je u samom gradu Dubrovniku činila gotovo trećinu ukupnog stanovništva (Stojan, 2003:95). Iako službeno nije postojao zakon po kojem bi kmetovi bili obavezni davati kćeri i sinove gospodarima za kućnu poslugu, nema sumnje da je takav običaj bio toliko uvriježen da ga nitko nije dovodio u pitanje već se primjenjivao kao zakon, primjećuje i Glavina (2010:175). O veličini obitelji i materijalnoj moći gospodara ovisio je

najčešće i broj sluškinja u kući i dok dubrovačke gospođe nisu imale nikakvo značenje u gospodarskom i financijskom poslovanju obitelji njihove ovlasti su bile sasvim drugačije kada je u pitanju bila organizacija života u kući, kućnih poslova i nadzor nad poslugom, samim time mnoge nedaće sluškinja bile su rezultat odnosa s gospodaricom. Osim teškog rada kojem su bile izložene, sluškinje su bile slabo obučene pa su se zimi smrzavale, često i bose, a za ljetnih vrućina u tamnoj vunenoj odjeći su potpirivale vatru i spremale jelo na ognjištu. Vrlo često imale su veliku ulogu u ostvarivanju komunikacije, uglavnom tajne, pa su se tako gospodarice pouzdale u njih i po njima slale poruke svojim odabranicima ili ljubavnicima, organizirajući u tajnosti zabranjene susrete. Često ih se optuživalo za krađe, a znale su se i međusobno obračunavati (Stojan, 2003:95-135). Tim nedaćama nerijetko su bile pridružene i zlorabe sluškinja od strane gospodara i njihova seksualna zlostavljanja, kao rezultat takvih zlostavljanja, ali i odnosa na koje se pristalo, događala se neminovno i trudnoća. Djevojke nisu mogle očekivati pomoć ni od koga jer se trudna sluškinja nije smatrala žrtvom i doživljavala je prijezir, poniženje i osude. Problem trudnoće nije se mogao dugo skrivati, posljedice skandala u obitelji djevojka je snosila sama a on je često rezultirao trajnim protjerivanjem iz države, pa se usporedno s problemom trudnoće javlja i problem čedomorstva kojemu su mnoge djevojke pribjegavale kao krajnjem rješenju teške situacije. *Čupe* i *spravljenice* spominje i Glavina (2010:179) navodeći kako su upravo one bile krvotok kroz koji je strujala kultura Dubrovnika iz grada u selo, a ogledala se u stanovanju, prehrani, odijevanju, čistoći, ponašanju, u onoj poznatoj uglađenosti stanovnika Pelješca koja je zapinjala za oko mnogim putopiscima i o kojoj je pjesnik Josip Betondić mogao reći da su *„rćanski seljaci plemenita čeljad“*; takvu skladnost, navodi dalje, stvaralo je stoljećima niz faktora, ali svakako je važan onaj koji su sa sobom donijele doma *čupe* i *spravljenice*.

O čedomorstvu u Dubrovačkoj Republici piše i Lonza (2001) u radu *„Dvije izgubljene duše: čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667-1808)“* ističući kako je materijala za obradu malo, zapisi koji su dostupni su šturi ili nepotpuni, i često ne otkrivaju potpunu priču; najčešće i najveći broj slučajeva nije nikada ni stigao do suda, te nam sudski zapisi pružaju samo blagi uvid u cjelokupnu situaciju. Najveći problem kod čedomorstva bilo je dokazati da se čin dogodio, navodi se kako su žene trudnoću skrivale, a po porodu tvrdile da je dijete rođeno mrtvo. Razlozi za čedomorstvo bili su svakako društvena osuda djevojke ako je dijete vanbračno, teška životna ili egzistencijalna situacija, pa sve do osobnog poimanja grijeha. Autorica tvrdi da je nemoguće pouzdano utvrditi koliko se izvanbračne djece rađalo u Dubrovačkoj Republici, ali je poznato da je Državno nahodište (*hospitale dela misericordia*)

u Dubrovniku utemeljeno još u srednjem vijeku. Ipak, iako odnos prema spolu djeteta u tradicionalnim ruralnim društvima nije bio neutralan jer se „vrijednost“ djeteta prosuđivala obzirom na potencijalni doprinos domaćinstvu u materijalnom i demografskom smislu, te se podizanje kćeri koja udajom odlazi iz kuće i sa sobom odnosi miraz moglo promatrati kao neisplativo ulaganje, Lonza (2001:273-274) zaključuje da spol novorođenčeta nije znatnije utjecao na odluku o čedomorstvu.

Vilenice, mađionice, vještice - žene u obitelji bile su zadužene i za brigu o bolesnima, kao rezultat toga javlja se određeni dio žena kojima je liječnički posao išao toliko dobro da su ih pozivali i u druge obitelji i pitali za pomoć, a njihova znanja i vještine najčešće su se prenosila obiteljskom tradicijom, dok su osobiti ugled uživale iskusne *babice ili bahorice* (Stojan, 2003:175-177). U knjizi *„U ženskim rukama“* (2016) Puljizević govori o primaljama i porođaju u Dubrovniku od 1815. do 1918. godine, te između ostalog navodi kako porod nije bio medicinski, već privatan i obiteljski događaj te su tijekom kasnog srednjeg vijeka i ranog novog vijeka liječnici asistirali pri porođaju isključivo u slučajevima komplikacije tijekom i poslije porođaja.

Postoji još jedna iznimno važna kategorija žena u dubrovačkom društvu koja također nije nailazila na odobravanje i bila je izrazito izložena kritici i javnom izrugivanju. Stojan (2003) navodi kako postoji duga povijest društvenog ponašanja prema usidjelicama i nezavisnim ženama. *Usidjelice* su bile ponižavane i na njih se gledalo sa sažaljenjem čak i u literaturi toga vremena, dok ranija povijesna razdoblja kao da ne priznaju postojanje takve kategorije žena jer se vrlo često upravo takve žene slalo u samostane čime se eliminiralo priznavanje problema. Aristokratske usidjelice su rijetkost u 17. stoljeću, a u znatnijem broju se javljaju u 18. stoljeću diljem Europe, pa i u Dubrovniku (Stojan, 2003:42). Krajem 18. stoljeća, osobito sedamdesetih i osamdesetih godina pojavljuje se u dokumentima sintagma *figlia inupta,* termin koji je označavao neudanu kćer, stariju djevojku koja, ne udavši se, slijedom okolnosti nije napustila roditeljski dom i otišla u samostan, već je ostala uz obitelj nekoga od svoje braće. Bitno je za naglasiti da govorimo o vremenu kada je brak određivao ženin status, njezin ekonomski život i njezine društvene kontakte, a trenutak ženine odluke o udaji trenutak je njezine odluke o svom identitetu. Usidjeličtvo u društvu u kojem je žena bila definirana brakom i majčinstvom imalo je za posljedicu njezin ostanak unutar obiteljske ekonomske zajednice i potpunu ovisnost o braći ili, mnogo rjeđe, odlazak iz obitelji s krajnje neizvjesnim posljedicama po egzistenciju i starost (Stojan, 2003:42-49).

Kada su u pitanju žene i muškarci u obiteljskoj i društvenoj praksi dubrovačkog područja postoje dvostruki standardi morala prema kojima razlike između spolova nadilaze razlike uvjetovane različitim klasama. Iako je ženin otpor tradicionalnoj stezi bio često nagonski i nesvjestan, konstanta njezinog svakodnevnog djelovanja je opiranje jačoj, snažnijoj i surovijoj volji. Potvrdu da pozicija žene korespondira s izmjenom dobrih i loših povijesnih razdoblja donose i literatura, i arhivski dokumenti (Stojan, 2003:382). Uloga žene za vrijeme Dubrovačke Republike je cjelovita i sveobuhvatna, dok je njezin položaj svakako umanjen i „sklonjen u stranu" kako ne bi smetao u muškim poslovima, što ćemo i prepoznati daljnjom analizom definicije njezinog položaja u Statutu grada Dubrovnika.

3.1.1. Položaj žene prema Statutu grada Dubrovnika

U Dubrovniku su srednjovjekovni pravni izvori vrijedili sve do raspada države kojoj su pripadali, pravna tradicija bila je bitna dubrovčanima i nerado su je mijenjali. Njihova konzervativnost osjećala se trajno u raznim sferama dubrovačkoga života, čak i nakon potresa iz 1667. godine kada su dubrovčani imali mogućnost potpuno drugačijeg pristupa i modernizacije grada, odlučili su se za restauraciju postojećeg. Dubrovački pravni poredak smatran je bitnim potpornjem državne snage, a govorilo se da je Dubrovnik zakonima *„naoružan"* i *„utvrđen ... jednako kao i zidinama"*, a da *„pravda ...rađa slogu, njeguje mir"* (Lonza, 2002:43-44). Četvrta knjiga Statuta grada Dubrovnika odnosi se na bračno, obiteljsko i nasljedno pravo, i odlikuje je velika sustavnost, dubrovčani su veliku pozornost posvetili obiteljskim odnosima i formiranju zakona koji će obuhvatiti svaki aspekt obiteljskog života. Preciznije od toga, dubrovčani su iznimnu pozornost posvetili pravima i obavezama obiteljskog života, a posebno onim aspektima koji se tiču imovine, nasljeđivanja i upravljanja dobrima.

Očekivano, veliki dio odredbi u četvrtoj knjizi Statuta odnosi se na žensko pravo na miraz (*prćiju*), na raspolaganje njezinim mirazom, kao i vraćanje miraza u specifičnim situacijama, pa je tako navedeno: *„htijući se pobrinuti za žene glede njihovih miraza i prćije, određujemo da je svaki put kad žena ili netko u ime žene dade miraz ili prćiju, muž obavezan o primitku te prćije izdati ispravu toj ženi ili bilo komu tko mu uruči prćiju"* (Šoljić, Šundrica, Veselić, 2002:241). Miraz ili prćija je vrijednost u novcu, ali i drugim stvarima koje žena udajom donosi u kuću, kao što su brodovi, pokretnine, stoka, zlato, srebro, biseri, razna odjeća i tkanine, a u Statutu stoji *„ako pak muž za prćiju svoje žene ne primi novac, nego druge pokretnine ... neka svim tim muž raspolaže i radi s tim što god ga bude volja. Međutim, te*

stvari njegov vjerovnik ili vjerovnici zbog kakva duga, ili knez sa svojim Sudom zbog nekog njegovog prijestupa, ne mogu uzaptiti ni plijeniti, osim ako se dokaže da je žena za koju je dana ta prćija za njega jamčila ili to dala u zalog" (Šoljić, Šundrica, Veselić, 2002:241). Iznimno je važno da žene ulaze u brak donoseći miraz, ali u jednakoj mjeri su se dubrovčani pobrinuli da žena, u slučaju muževe smrti, isti mora dobiti nazad kao minimum egzistencijalne sigurnosti, dok joj muž oporučno može ostaviti *„do jedne četvrtine svog imetka ili darova po svom izboru"* dok ostalo mora preraspodijeliti zakonskim baštinicima. *„Čuvanjem vjernosti bračnoj postelji"* žena može ostati živjeti u muževoj kući i nakon njegove smrti, zajedno s njegovim baštinicima, i održavati status do kraja svog života .

O važnosti koju su dubrovčani pridavali vlasteli i plemićkom staležu svjedoči i ovaj zapis o ruhu koje moraju dobiti nevjeste: *„da ubuduće ne bude nikakve dvojbe o ruhu koje mora dobiti nevjesta, određujemo da se svaki put kad se udaje koja plemkinja, treba dobiti jedan grimizni ogrtač ukrašen i podstavljen, po običaju grada Dubrovnika, jedan ogrtač od tanke vunene tkanine zelene boje, također ukrašen i podstavljen, jedno kunino krzno s ukrasima i podstavom, jedan ogrtač od tanke svile s ukrasima i jedan zečji kožuh i jednu sluškinju – ancilu"* (Šoljić, Šundrica, Veselić, 2002:243), a u slučaju da netko želi dati novac umjesto navedenog ruha, postoji točan i precizan izračun o ukupnoj vrijednosti tih predmeta. Također navodi se i stavka o prstenju koje muž donosi svojoj nevjesti: *„prsten koji muž daje ženi kad je prima i zaručuje, i prsten koji muž stavlja na ženin pojas, i prsten kojim je muž prstenuje, u vlasništvu su žene da njima raspolaže i postupa po svojoj volji, bilo da s mužem ima baštinike, bilo da ih nema"* (Šoljić, Šundrica, Veselić, 2002:247). Četvrta knjiga zakona vrlo koncizno ilustrira sveobuhvatnost uređenja Dubrovačke Republike budući da čitanjem njenog sadržaja zaista vidimo, što se formalno-pravnih odnosa tiče, kako je vrlo malo toga prepušteno slučaju, čak i kada je riječ o obiteljskom životu. Položaj žene u Republici možda je represivan i zatvoren u unutrašnjost kuće, ali njezina vrijednost se očituje u izdvojenim statutarnim odredbama. Ono što je ostavljeno interpretaciji zapravo je razlučiti koliko navedene odredbe štite ženu kao osobu, a u kojoj mjeri zapravo štite tranzitne imovinske atribute. Primjer toga je i odredba „o mužu koji ženu izgoni iz kuće"; *„tko svoju ženu istjera iz kuće, dužan joj je davati za troškove i sve što je potrebno prema prosudbi gospodina kneza i njegova Suda dokle god je ne htjedne opet primiti"* (Šoljić, Šundrica, Veselić, 2002:249), ali i odredba o ženama koje žele otići u samostan, čak i kada nemaju odobrenje vlastite obitelji; *„ako nečija kći bez pristanka oca, majke ili braće pobjegne i pođe u samostan, određujemo da su otac, majka ili*

njezina braća dužni nečim je opskrbiti po svojoj volji. To se isto podrazumijeva ako bude više sestara" (Šoljić, Šundrica, Veselić, 2002:283).

Važnost koju su Dubrovčani pridavali bračnoj zajednici primjećivali su i stranci u Dubrovniku zamjećujući koliko je izbor partnera uvjetovan staleškom endogamijom, koja je sužavala krug potencijalnih bračnih partnera, kompliciraniji nego u drugim dijelovima Europe. U pismu jednog Francuza dubrovačkoj dami Mariji Bonda, visoki službenik francuskih okupacijskih vlasti u Dubrovniku, pita je po povratku u svoju domovinu 1816. godine: *„Je li vam se udala kći Mada?Ne bih sumnjao u to da je riječ o bilo kojoj drugoj zemlji, ali vi ste tako čudni u vašoj zemlji da je lakše princu da se vjenča nego vama naći odgovarajućeg partnera"* (Stojan, 2003:57). Bračni ugovori prije svega su vodili računa o tome da ime i dostojanstvo mladenkine kuće odgovara časti mladoženjine, pa su nerijetki bili i brakovi među srodnicima. Odgovornost braka pogađala je dubrovačku plemkinju vrlo rano, u razdoblju renesanse većina ih u vrijeme vjeridbe nije imala više od 17 godina, dok su njihovi odabranici bili gotovo dva puta stariji. U obiteljima s više djece najprije su se udavale kćeri, a tek potom ženili sinovi, prema principu *„prvo sestre"*. Otac je prema Statutu grada Dubrovnika bio ovlašten spriječiti da se sin oženi prije nego se kćeri udaju (Stojan, 2003:53).

Iako se ovlasti žene određuju uglavnom nakon smrti njezinog muža, Statut sadrži i odredbe u kojima žena ima pravo vlasti nad svojim sinovima i/ili kćerima, i ovlasti upravljanja jednim dijelom zajedničke imovine. Prva takva odredba „o vlasti koju majka ima nad sinovima" kaže: *„izjednačujući majku i oca što se tiče sinova, određujemo da onu istu vlast koju ima otac nad sinovima za svoga života, ima majka nakon smrti svoga muža ako čuva vjernost bračnoj postelji, izuzevši ovlast glede diobe očevine između sinova i svjedočenja u sporu među sinovima i kćerima. I ono što su sinovi obvezni činiti ocu za njegova života, obvezni su činiti i majci koja čuva vjernost bračnoj postelji i posjeduje muževlju imovinu"* (Šoljić, Šundrica, Veselić, 2002:257), a druga „o daru koji majka može dati sinovima iz zajedničke imovine": *„majka je ovlaštena po svojoj volji darovati iz zajedničke imovine podjednako svim svojim sinovima i kćerima, a ne drugima, škrinju sa stvarima koje se u njoj nalaze, izuzevši zlatninu, koju ne smije davati. Na svojoj pak samrti, ako hoće, može im ostaviti do četvrtine svoje prćije i svoju odjeću"* (Šoljić, Šundrica, Veselić, 2002:281). Također, postoji i odredba „o darovima koje roditelji daju kćerima povrh prćije" kojom se omogućuje da žena u svoje vlasništvo prenese i nešto više od samog miraza; *„katkad se događa da očevi ili majke na samrti udanim kćerima daruju nešto povrh miraza i prćije a muževi zbog tih darova čine ženama neugodnosti. Stoga određujemo da sve ono što otac ili majka, ili koja druga osoba,*

daruju ženi, od onoga što se može darovati bude na raspolaganje i na volju te žene i njezinih baštinika nakon njezine smrti, tako da može po svojoj volji time raspolagati, i da muž nema ništa s prije spomenutim darom …" (Šoljić, Šundrica, Veselić, 2002:245).

Prema osjećajima i sklonostima svoje djece, navodi Glavina (2010:168-169), dubrovački roditelji nisu bili osjetljivi te su prema obiteljskim pitanjima postupali jednako hladno i proračunato kako su vodili svoju vanjsku i unutarnju politiku; kćeri za koje nisu uspjeli pribaviti potreban miran (zakonom 1446. godine limitiran na 2.000 dukata) zatvarali su u samostane. Također navodi da je vladajuće plemstvo, nespremno smanjivati imetak namijenjen muškoj lozi iznosima svadbenog miraza, u svojoj staleškoj sebičnosti ozakonilo pravo roditelja da vlastitu žensku djecu mogu, i bez privole, dok još nisu punoljetne dati u samostan. Važno je istaknuti da su prema dubrovačkom Statutu maloljetnici definirani kao djeca do 14 navršenih godina (Daničić, 2018:15).

Kada je u pitanju vlasništvo, imovina ili održavanje društvenoga statusa dubrovčani malo toga prepuštaju slučaju, obiteljski zakoni i pravo uređeni su na način da je neupitno kako se treba postupati u danoj situaciji. Ženina uloga u obitelji ne oslikava se statutarnim odredbama kroz prizmu njezine svakodnevne prisutnosti i doprinosa obitelji, već kroz niz odredbi o njenom doprinosu kroz materijalne vrijednosti, ali i simboliku njezina statusa, koji se onda odražava i na status obitelji.

3.1.2. Žene u vrijeme Dubrovačke vlasti nad poluotokom

Kao što smo već utvrdili, zapisa o ženama i njihovom životu i svakodnevnici je zaista malo, a one zapise i informacije koji su nam dostupni, i koje možemo analizirati, treba pažljivo razmatrati obzirom na njihov zadani kontekst. U svojoj knjizi Stojan (2003) analizira zapise Kaznenog suda u Dubrovniku koji predstavljaju neprocjenjiv izvor informacija, međutim, oni također predstavljaju i prikaz devijantnog društvenog ponašanja, specifičnih situacija i zabilježenih odstupanja od društvenih normi bez obzira što se javljaju kao posljedica svakodnevnog života i kao takve ih treba i razmatrati. U ovom poglavlju to su sudski zapisi koji se odnose na žene s poluotoka Pelješca.

U zapisima koje autorica iznosi posebno se ističe prekomjerno nasilje prema ženama, pa se tako navodi da je Vicu Kristovu iz Stona napao 1669. godine u mlinu, gdje je išla samljeti nešto žita, Marin Ivanov Glunčić iz Hodilja, istukavši je drvetom po golom tijelu (Stojan, 2003:32). Ivan Jozov Milošev iz Janjine ubio je puškom 25. kolovoza 1727. godine svoju

sestru Mariju zato što se bavila prostitucijom. Nitko od svjedoka, ubojičinih susjeda, nije bio uznemiren činjenicom da je žena ubijena, jer im se činilo da joj je pravedno presuđeno za grijeh koji je počinila. Jozo Božov Pleho svjedočio je da je bila ubijena zla žena, *„anci je jedan put i rodila i bila se pokajala da neće po zlu djelu veće hoditi, i paka se opeta povratila …"*. Svjedok Antun Antičević bio je slična mišljenja: *„Rekao mi je da je ubio erbo se opeta bila povratila na grijeh puteni i kako mi je kazao da iza kako joj je bio prostio da se opeta povratila na to djelo i rodila dijete i za to da je je ubio. A gospodo znam i ja i sve naše selo da je rečena pokojna Marija činila mu od prije sramotu i brat da jom prosti hodila je prid svijem pukom s Isukrstom i pitala proštenje i tad jom je brat prostio…"* (Stojan, 2003:255). Maru Matinu iz Ponikava istukao je Antun Božov, kako je sama izjavila: *„…udrio me kamenom među pleći da jedva mogu izdahnut"* (Stojan, 2003:324). Prekomjerno nasilje nije bilo obilježje samo odnosa muškaraca prema ženama, već nailazimo i na primjere gdje su žene međusobno iskazivale okrutnost, *„Ne čini tega, zlo ti jutro"*, proklinjala je Katarina Markova Katu Smailovu iz Stona 23. svibnja 1665. godine, kad joj je dotična pokušala obrezati nos i uši (Stojan, 2003:304). U radu *„Ubojstva među srodnicima u Dubrovačkoj Republici (1667.-1806.)"*, Vekarić (1998:99-133) tvrdi da ubojstva među srodnicima nisu bila samo rezultat poremećaja u obiteljskoj strukturi, već su izravno ovisila i o društvenim zbivanjima, a ističe da su žene najčešće stradavale trenutno izazvanim sukobima pa je tako tek trećina žena stradavala od hladnog oružja, a gotovo polovica od raznih, slučajno zatečenih predmeta na samom mjestu zločina (kamen, sjekira, toljaga) ili bez ikakvog oružja (davljenjem, utapanjem, premlaćivanjem).

Međutim, najokrutnije su pelješčani postupali sa ženama za koje se smatralo da su vještice. U članku *„Tradicionalna vjerovanja u usmenoj predaji"*, Tomelić (2002:465) navodi priče vezane uz stara vjerovanja na poluotoku Pelješcu koje pripovijeda kuma Anica najmlađima u selu, a posebno se ističe priča o vješticama (*višticama*); *„Obnoć ka svit spi, okupjaju se u skup pa se dogovaraju di će poć i koga će plašit. Namažu se nikon masti i poletu u Puju po(d) orah, a otole na sve strane. Prdeču po fraški, zametnu kolo, igraju se i zavlaču kros kjučanice u kuće i činu pogane stvari. Sve do prvih kokota. Po danu su ko i druge žene. Jedino se poznaju po poganima očima i mošama ko da letu. Oči sakrivaju, a žene prid njima kriju dicu i petaju in roge ispo(d) traverse"*. Unatoč činjenici da su se i muškarci znali služiti vračanjem, vladalo je opće mišljenje da su žene više naklonjene takvim aktivnostima zbog svog temperamenta koji ih navodi na vještičarenje, pa tako dok u drugim europskim zemljama postoji i vještac, stereotip vještice u Dubrovniku i okolici odnosio se uvijek na ženu (Stojan,

2003:198). Godine 1660. prijavljena je janjinskom kapetanu Gučetiću jedna vilenica, a odmah zatim još ih je devet privedeno u knežev dvor u Janjini. Priznale su da su vještice i sva svoja nedjela. U crkvi su nesretne žene opozvale svoje krivovjerje. Osuđene su i silom odvedene na stratište gdje su obješene (Stojan, 2003:192). Katu, ženu Mata Čafruna iz Trpnja, javno je sumnjičio Baldo Reveriško da mu je uklela i izjela sina (Stojan, 2003:194). Tipično je i da su tužitelji za vještičarenje najčešće bile žene, a optužnice produkti njihova afektivnog odnosa prema tuženoj osobi, pa je tako zabilježeno da je Mariju Ivanovu iz Ponikava nazivala Jela Vlahova vješticom, tvrdeći da joj je „*na kući privraćala kupe i čarovala"* i prijeteći joj *„ako mi poboli dijete ili koga u kući, činiću te infamu odvesti u grad…"* (Stojan, 2003:193).

Okrutno su tobožnjim vješticama pokušali presuditi njihovi susjedi iz Gornje Vrućice na Pelješcu 1683. godine, ipak su odustali od strašne osude i žene prijavili Malom vijeću. U ime sela svjedočio je kaznac Ivan Vickov pred vijećnicima Republike prikazavši cijeli slučaj ovim riječima*: „Poslan sam od strane sve moje braće, toliko od muškoga koliko od ženskoga, kako smo doveli Maru Vickovu, Anku Jakoba Žegurića i ćer Ivana Perežića to jes Luciju metnuti u jamu, od kojijeh nijesmo kalavali nego samu rečenu Maru Vickovu cijeća straha od druzijeh da spovijeda ko su vještice u našemu selu od Vrućice i zasve da smo je bili kalali nju koliko pasa u rečenu jamu, kojoj se ne zna ima li dna, i ne samo da smo je kalavali, ma još vas puk od sela razdro joj je haljine, bili, lupali, podirali mače i bilicam lupali da spovijeda koga je izjela, utoliko vas puk govoreći da je pustimo i da prirežemo konopac kojim smo je držali, skočio je Vicelja Franićev i Jerko Jerković kaznac govoreći, braćo, ne činimo još ništa dokle ne upitamo pravdu, zasve da ostali hotjeli su toliko nju koliko ostale surgati u jamu ili da spovijedaju jesu li vještice"* (Stojan, 2003:200-202).

U Ponikvama su sami seljani presudili ženi osumnjičenoj za vještičarstvo. Vidu, ženu Mihajla Miloševa iz zaseoka Krstići u Ponikvama, ubila su 1689. godine dvojica suseljana iz Ponikava i jedan iz Putnikovića za nagradu od po dva dukata koje su im darovali Đivan Ledinić i Marin Karač (Stojan, 2003:202). U drugoj polovici 18. stoljeća seljaci iz Potomja i Pijavičina prijavili su nekoliko žena za vještičarenje. Tekst prijave iz 1759. godine bio je sastavljen na sljedeći način: *„Ja Andrija Ivanov iz Pijavičina i Kolenda Vlahović iz Potomja došli smo prikazati V.P.G. kako Petar Mihočević u Potomju pripovijeda, kako mu je žena opovidjela da je bila i da je sada vještica koja se zove Anica Petrova (…) i još govori da je Kata Mratinova gora od nje i Anica Stjepanova iz Pijavičina, i da je bila još i Klarica Đurovića, koja govori da je i ona bila, i da se ispoviđela, i da je rekla što se vi ne ispovijete kako sam i ja. Anica Petrova govori da su sve tri bile za vrhom od Zelenice i da su izjele sina*

Kolende Vlahovića na Katarincu i Nikolu Matkovića Pod Privorom od Trstene, Anica Petrova izjela je Franića Kolendina na Vidov dan na vratima od kuće, a neputa mu Kolendu na sv. Boška čuvajući mašku prid kućom". Ocijenivši je kao klevetu, ovu prijavu nije procesuiralo Malo vijeće Republike, pa su izostale i represivne mjere spomenutim ženama (Stojan, 2003:203). Prestanak procesa protiv vještica sredinom 18. stoljeća u Dubrovniku ne znači da ih nije bilo i u kasnijim razdobljima, već samo da Kazneni sud u Dubrovniku nije bio sklon prihvaćanju takvih pritužbi, a još manje njihovu procesuiranju, jer nisu više vjerovali u vještičarske teorije (Stojan, 2003:204). Sumnjičenje žena i vrijeđanje vješticom nastavilo je i dalje, unatoč tome, živjeti među prostim pukom, osobito u izoliranim seoskim sredinama na graničnim područjima Republike.

Difamacija žene često je uključivala klevetu o vještičarenju, tvrdilo se da su grešne žene ujedno i vještice. Iako u 18. stoljeću ta kleveta više nema tragične posljedice, i dalje predstavlja tešku optužbu. Imenovanje žene vješticom, najčešće uz uvredu „kurva" i sličnim prostačkim riječima stjecalo je dodatnu uvredljivu oštricu za djevojke kojima je bila upućena. Anica, sluškinja Marina Martolice Marina Cerve klevetala je Mariju, ženu Ivana Mlaskala, nastanjenog u Malom Stonu, da je *„kurva i rofijana Smrdinica koja je hodila po Turskomu i po Mletačkomu…"* (Stojan, 2003:281). Braća Nikićevići klevetala su 1653. godine ženu Đuru Cvjetkovu (Juroviću) iz Dingača: *„žena ti je kurva peraška, turska i arbanaška…"* (Stojan, 2003:280). Madu Matka Grgurića iz Malog Stona vrijeđala je Katarina, sluškinja Đura Tudisija dovikujući joj: *„smrdeća smrdećico, pobljuvana pobljuvando…"*, dok je Kate, žena Franića Račine iz Trpnja, nazivala Mariju Ivana Frankovića *„pogana pogani…"* (Stojan, 2003:288).

Ženomrstvo pronalazimo u hrvatskoj kulturi od srednjeg vijeka, renesanse pa sve do kraja 18. i početka 19. stoljeća, procesi protiv vještica u Dubrovniku, Konavlima, Šumetu i na Pelješcu najbolji su primjer koliko je takva tradicija urasla u hrvatsku narodnu kulturu (Stojan, 2003:337). Revolucionarne promjene u Europi, poglavito u drugom dijelu 18. stoljeća, unose promjene i u kulturi običnog naroda. Dolazi do razvitka afirmacije jednakovrijednosti muškaraca i žena kao prepoznatljive vrijednosti civiliziranog društva. Edukacija žena unutar obiteljskog života više nije bila dostatna, jer žene počinju težiti mnogostrukoj cjelovitosti života, a na udaju se počinje gledati kao na prirodan zadatak. Educirane žene Dubrovačke Republike u 18. stoljeću, uz djela vjerskog karaktera, čitaju svjetovnu literaturu u prijevodu, ali i na originalnom jeziku, stvaraju originalna književna djela, prevode s talijanskog jezika, zanima ih znanost, slikarstvo … One se druže i dopisuju s

intelektualcima izvan dubrovačkoga kulturnog kruga, zanima ih politika, posebice europske prilike u predvečerje napoleonskih ratova izazivajući sablazan domaćih tradicionalista, stječući na taj način duh samosvijesti i dostojanstvo osobe (Stojan, 2003:337-339).

3.3. ŽENE U VRIJEME AUSTRO-UGARSKE VLASTI

Najvažniji pomak, kada su žene u pitanju, za vrijeme Austro-Ugarske vlasti dogodio se 1815. godine. Među prvim zahtjevima, koji su kmetovi nakon propasti Republike uputili novoj vlasti, navodi Glavina (2010), bio je zahtjev da se ukine pravo gospodara da im oduzima kćeri uzimajući ih u svoju kućnu službu. Središnja dvorska komisija u Beču uvažila je ovaj kmetski zahtjev, ocjenjujući da se radi o anakronizmu koji se više ne može tolerirati, a u zapovijedi dalmatinske Vlade od 9. srpnja 1815. godine, u točci 12 navodi se; *„Običaj od Gospodara uzeti svojevolno kod gnih, i na gniovoj sluxbi chiere od texaka jest unicstoxen kako protivni vlasti dopustenoj svim gradjanom Cessarstva od Zakonitosti Austrianske, jest zabragnjena pod pedepsam zapovidjenim oniim koi usiluju slobod ugliudnu“* (Glavina, 2010:180). Premda je takav odnos u prijašnjim godinama predstavljao svojevrsnu olakšicu siromašnim kmetskim obiteljima u pogledu troškova koje bi imali podižući kćeri, izgleda da se takav stav ipak mijenja početkom 19. stoljeća.

Podaci austrijskog katastra iz 1836. godine potvrđuju važne promjene u vlasničkoj strukturi, prema kojima je na području katastarskih općina Orebić i Podgorje od svih zabilježenih vlasnika nekretnina vrlo mali broj pripadnika starih dubrovačkih vlasteoskih obitelji i većina posjeda upravo je u vlasništvu orebićkih obitelji pomorskih kapetana i brodovlasnika; povećanjem kapitala i otkupom od kmetstva mijenjala se i vlasnička struktura stanovništva (Ipšić, Maslek, 2014:324-325). Katastar cara Franje Josipa I. nije zanimljiv samo zbog promjena političkih i vlasničkih odnosa po pitanju otkupa od kmetstva. Ipšić (2013:60) navodi obrazac u nasljeđivanju koji su primjenjivale bogate obitelji kako bi se posjedi zadržali unutar obiteljskih okvira, a koji potvrđuju oporuke i ugovori o darovanju u kojima muževi ženama ostavljaju sva svoja imanja na doživotno uživanje, ali za nasljednike biraju najbližeg obiteljskog srodnika. Možemo primijetiti korelaciju ovog djelomično novog obrasca s onim Dubrovačke Republike koji je dozvoljavao ženi da ostane u kući nakon muževe smrti uz održavanje vjernosti bračnoj postelji. Međutim, bitna distinkcija, u ovom slučaju, jest činjenica da se žene u katastarskim zapisima navode kao vlasnice zemlje; postoje bilješke na nekim mjestima uz dodatak „zakonski nasljednici“ čime se davalo do znanja da nakon njezine

smrti vlasništvo preuzimaju odabrani članovi obitelji, što se može primijetiti u tabličnim prikazima katastra koji Ipšić iznosi na str 61-70, dok je to u vrijeme Republike uvijek bio muški nasljednik bez obzira ostala žena u kući ili ne. Zanimljive distinkcije u odnosu na zakone i odredbe Dubrovačke Republike mogu se iščitati i iz oporuka pomoraca o kojima piše Vekarić (1980) u radu *„Pomorske odredbe u oporukama pelješčana“*. Prema svjedočenju jednog mornara Mata Šunja 1654. godine , nakon što mu je kapetan ranjen, tvrdi da je kapetan rekao da *„zlato što ga posjeduje ostavlja svojoj ženi“* (Vekarić, 1980:184), kapetan Ivan S. Štuk sastavlja svoju oporuku u Napulju 1800. godine a budući da nema djece, za svoje nasljednike određuje svoju ženu i majku. Baldo Milašin iz Stankovića ostavlja 1832. godine jednake dijelove imovine sinu Marku, sinu Franu i kćeri Kati (Vekarić, 1980:186), što nije uobičajena praksa prema Statutu grada Dubrovnika bez obzira što je poznato da su njegovi zakoni bili manje rigidni van samog grada.

Ipšić i Maslek (2014) navode kako je plovidba većeg dijela stanovništva u jugozapadnom dijelu poluotoka značila i nedostatak radne snage za obradu zemlje i dobrim dijelom zapostavljanje poljoprivrede koja je u većini slučajeva bila prepuštena upravo ženskoj radnoj snazi. Tvrdnju potvrđuje i Fisković (1976:243) te navodi zapis poznatog latinista Đura Ferića koji u svom spjevu, objavljenom 1803. godine, spominje orebićku općinu i njihove žene; *„Zanimljivo je da žene svojim rukama sade kupus i bosonoge gnječe rumeno pjenušavo grožđe. Osim toga obavljaju mnoge poljske poslove, ali ipak ne stare prije vremena niti im se gubi ljepota puti, jer im je taj posao lak. Lice s obje strane pokrivaju spuštenim rupcem, a glavu zaklanjaju slamnatim šeširom od sunčane žege, zadržavajući tim prirodni ponos a i boju lica u kojoj se svakako ispoljava zdravlje“.* Pomorci su, osim kapitala, na Pelješac donosili i nova shvaćanja, kulturu stanovanja i življenja, nova kulturna i tehnička dostignuća, a viši standard rezultirao je boljim zdravstvenim prilikama i higijenskim navikama; gradile su se sve raskošnije kuće i živjelo se stilom dostojnim bogatih brodovlasnika i pomoraca (Ipšić, Maslek, 2014:333).

Mnogobrojna iskustva u doticaju s drugim zemljama i kulturama putem pomorstva, ali i svakodnevni dodiri s kulturom stanovanja upravo dubrovačkih vlasteoskih obitelji, utjecali su na razvoj ovog područja i oblikovanje privatnog obiteljskog prostora, kuća i vrtova čiji su izgled, funkcionalnost i raspored u prostoru odražavali bogatstvo stečeno kroz pomorstvo (Ipšić, Maslek, 2014:333). O njihovom bogatstvu i ljepoti piše Fisković (2005) u knjizi *„Vrtovi orebićkih kapetana i brodovlasnika“* ističući koliko su truda i vremena pomorci uložili u podizanje kapetanskih kuća koje su svojom ljepotom i posebnošću očarale mnoge

putopisce. Međutim, autor također iznosi kako su vrtove i perivoje njegovali svi članovi obitelji, a ponajviše djevojke i žene. Opisujući upravo Fiskovićev perivoj, navodi Fiskovićeve unuke; Terezu koja je *„nakon završetka slikarske obuke u Marianopolju na Azovskom moru, a naslijedivši od djeda tračak darovitosti, slikala cvijeće dok je živjela u očevu domu 1886. godine“,* dok je njezina sestra, Amalija, crtala i izrezivala u papiru obrise cvjetova da ih izveze u svili, sačuvana je i njezina bilježnica *„Stampe di fiori“* iz 1885. s kratkim opisima radova (Fisković, 2005:54). O slikaricama s pelješkim korijenima koje su bile aktivne u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća pišu Lupis i Vrbica (2013:522-533) u radu *„Prilog poznavanju prvih dubrovačkih slikarica“*, ističući da kao žene nisu imale mogućnost školovanja na akademijama jer se takva praksa mijenjala tek početkom 20. stoljeća, pa su se one nesustavno i sporadično obrazovale primajući pouke afirmiranih i akademski obrazovanih slikara-sugrađana. Autori navode, Domeniku (Dome) Suhor, (1854, Dubrovnik – 1940, Dubrovnik) kao najstariju u grupi slikarica koja je najčešće zastupljena u dubrovačkim publikacijama, pripadnicu pelješke obitelji Suhor porijeklom iz sela Gornja Nakovana, te Jelku Bizzaro (1867, Brno, Moravska – Dubrovnik, 1927) koja potječe iz pomorsko-brodovlasničke obitelji s Pelješca, iz Stankovića Sela.

Utjecaj mnogobrojnih iskustava u doticaju s drugim zemljama i kulturama putem pomorstva uočljiv je i na još jednom izrazito bitnom području, u formiranju pelješke narodne nošnje. Vojnović-Traživuk (2001:86) u radu *„Teorijska razmatranja o narodnoj nošnji“* navodi, između ostalog, kako je opisivanje dijelova narodne nošnje kao tradicijskog rukotvorstva, te zapažanje o utjecaju nekog stilskog razdoblja, tek polazište za analizu svih onih procesa kojima se nošnja oblikovala i mijenjala, ali i da je od velike važnosti upravo shvaćanje o njenom povijesnom i socijalnom kontekstu. Fisković (1976) u radu *„Orebićka ženska narodna nošnja“* iznosi da ta odjeća među narodnim ženskim nošnjama ima posebno obilježje budući da je nastala u izrazito primorskom kraju u kojem se seoski život isprepleo sa svjetskom civilizacijom, ona spaja u sebi dijelove građanske mode i seoskog odijevanja. Stalni dodir orebićkih kapetana, pomoraca i mornara sa širokim svijetom utjecao je na narodnu nošnju njihovih žena i kćeri, na njen raskoš i razvitak, budući da su im oni iz jadranskih i sredozemnih, a često i daljih lučkih tržišta, donosili dijelove i građu za nošnju; same žene nastojale su se približiti građankama i ugledati se na njihovu odjeću (Fisković, 1976, 227). Dijelove narodne nošnje su krojile, šile i vezle žene i djevojke, veći dio nošnje dobavljao se izvan Orebića, tkanine, nakit i ostale potrepštine, a Fisković navodi da o tim nabavkama ima mnogo podataka u pismima između žena i pomoraca. Sve dijelove nošnje

nabavljalo se po određenom i ustaljenom običaju u zemlji i inozemstvu na način da su, prema narudžbi žena, pomorci kupovali ono što su mogli pronaći. O odjeći postoji i nekoliko podataka zabilježenih u orebićkim narodnim pjesmama koje su autoru ispričale starice iz mjesta, ovu je ispričala Tone Bervaldi rođena Novak:

„Dat, je bilo vidit u nediju
Kad bi obukle pelišku haljinu;
gori čirkas, tibet il tresica
doli žuta i crvena svita.
A od svile fina kamižola,
što je kostala dva napoliona,
kupovana u Stambulu gradu,
u dućanu Biziste nazvanu.
A na glavi obručići fini,
kupovani u gradu Marsiji.
Više od toga klobučić od slame
oko njega kordun i penaće,
penaće su sasvim pera fina
donesene iz grada Jakina,
iz Jakina oli iz Livorne
to su pera od velike mode.
A košuja bila inkolana
i niz prsi fino rekamana.
U košuji iglica od zlata
koja stoji ispod bila vrata,
u košuji bilon zadivena
i sva s finim zlatom pokrivena.
Fino zlato zove se manine,
a više njih zlatne peružine
sastavljene od dvadesti zrna,
svako zrno stoji jedna lira,
a na sridi križ od zlata visi,
al se zlato od perla ne vidi.
A medaja od dupije zlata
sa nakitom od perla ozgara.
Perla ima jedanaest komada
svaki komad od šest stotin dinara.
Naušnice od suhoga zlata
to je zlato koje vridi para.
A na ruci svaka prsten nosi.
Oko ruka od zlata oklopi,
Do po ruka rukavice fine
ispletene od domaće svile.

Na nogama bičve rekamane,
para da su na karti štampane,
što iz grada nisu donesene,
neg od naših žena ispletene,
a crivljice od zvanog brunela,
oko noga od svile kurdela.

(Fisković, 1976:239-240)

Fisković (1976:245) navodi kako se orebićka nošnja mijenja, uglavnom u 18. i 19. stoljeću, a promjene se mogu pratiti kroz zapise starijih pisaca, ali i slike. Posebno važnom promjenom ističe promjene na haljini; haljina je bila porubljena uskim optokom crvene *čohe* kao i u još nekim dalmatinskim nošnjama, a kao rezultat rasta bogatstva u ovom pomorskom kraju taj optok od skupe građe širio se i dosegnuo, na kraju, sredinu suknje. Opadanjem i slabljenjem pomorstva i brodarstva, a samim time i nabave finih tkanina, te postepenim prodiranjem gradskih običaja, dolazi i do konačnog ukidanja narodne nošnje, zaključuje Fisković (1976:245). Dakle, imajući u vidu shvaćanje prema kojem se narodna nošnja treba proučavati ovisno o njenom povijesnom i socijalnom kontekstu, pridodavši tome zapise koje navodi Fisković, možemo primijetiti da se stjecanje kapitala i društveni razvoj Orebića i njegove okolice snažno manifestira i u kulturnim obrascima. U ovom slučaju, možemo zaključiti da se takva korelacija manifestirala u vidu konstruiranja novih identiteta koji će biti prepoznatljivi i u arhitekturi, ali i u modi žena peljeških pomorskih krajeva.

U 18. i 19. stoljeću, diljem Europe dolazi do velikih društvenih promjena, a njihov odraz se manifestira različito u pojedinim segmentima društva. Kada govorimo o ženama u okviru društvenog konteksta od 14. do početka 20. stoljeća na poluotoku Pelješcu, kumulativ promjene postaje uočljiv, premda za današnje pojmove i dalje neznatan. Tradicionalni mentalitet, vrijednosti, te predrasude prema ženi i njezinoj ulozi u društvu osnovni su indikatori rodnih i društvenih razlika. Rod, kao društveni konstrukt, vrši veliki utjecaj na formiranje uloge žena unutar obitelji, ali i unutar društva. Izražena dihotomija javnog i privatnog, društvenog i obiteljskog izravno doprinosi marginalizaciji i poimanju žena kao iracionalnih, nižih bića koje pripadaju muškarcu da njima racionalno upravlja. Primjer takvog shvaćanja žena iznosi i Glavina (2010:174) *„supruge moraju šutjeti, a njih se općenito smatra samo malo više od običnih sluškinja“* ili kako je konstatirala Sklevicky - u povijesnim udžbenicima ima „*više konja nego žena“*.

4) ULOGA I POLOŽAJ ŽENA NA POLUOTOKU PELJEŠCU U 18. I 19. STOLJEĆU

Istraživati ulogu i položaj žene u povijesti nezahvalan je zadatak, interpretacija povijesti uvijek je obilježena određenom dozom subjektivnosti u vidu dostupnih informacija potrebnih za razumijevanje predmeta proučavanja, a u ovom slučaju dodatno je otežana selektivnim i malobrojnim izvorima.

4.1. REZULTATI I RASPRAVA

Ovom istraživanju u velikoj mjeri pridonijeli su radovi Slavice Stojan (2003) i Frana Glavine (2010). Stojan je u svom istraživanju za knjigu *„Vjerenice i nevjernice“* analizirala znatan dio dostupne građe o ženama u vrijeme Dubrovačke Republike, obuhvativši time i zapise Kaznenog suda o ženama na poluotoku Pelješcu koji se čuvaju u Državnom arhivu u Dubrovniku. Frano Glavina je u svojoj knjizi *„Dubrovački gospari i pelješki kmetovi“* obuhvatio formalno-pravni kontekst razvoja prilika na Pelješcu od dolaska Dubrovačke Republike pa sve do 20. stoljeća. Njihova istraživanja bogata su podacima od krucijalne važnosti po pitanju uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu u 18. i 19. stoljeću bez obzira na različite pristupe i tematiku istraživanja.

Osnovni princip sociooloških istraživanja jest zaključivati na populaciju obzirom na uzorak, u kontekstu ovog istraživanja, stoga, možemo zaključiti da se određene društvene promjene manifestiraju na specifičan način i zaista utječu na modifikaciju uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu u 18. i 19. stoljeću. Ključna riječ je svakako *modifikacija* ili prilagodba, koja je specifična i simbolična jer se, u suštini, ne pojavljuje na širem području a potaknuta je zadanim okolnostima.

Kada govorimo o ulozi i položaju žena neizostavna je njihova analiza kroz prizmu osnovnih sociooloških teorija po pitanju roda i rodnih uloga. Sociologija roda razmatra načine na koje se tjelesne razlike između žena i muškaraca posreduju putem kulturne i društvene strukture, a te su razlike kulturno i društveno razrađene na način da se ženama kroz socijalizaciju pripisuju specifične ženske osobine i rodni identitet. Žene su isključene iz javnih aktivnosti na način da ih se ograničava na privatnu sferu doma i da su izložene stereotipnim ideologijama koje ih definiraju kao slabe i emocionalno posve ovisne o muškarcima (Abercrombie i sur., 2008:355). U ovom istraživanju definirali smo kao osnovnu jedinicu analize formiranje

ženine uloge unutar obitelji kroz aspekte pitanja rodnog identiteta i manifestaciju takve uloge unutar društva, te analizu utjecaja njenog klasnog i društvenog položaja na realizaciju navedene uloge.

4.1.1. Uloga žene u obitelji

Uloga se odnosi na skup društveno definiranih svojstava i očekivanja povezanih s društvenim položajima, spolne uloge su svojstva i očekivanja koja se povezuju s različitim rodom, a nerijetko se koristi i pojam spolna podjela rada (Abercrombie i sur., 2008:358). Može se smatrati da su spolne uloge, kao i uloge općenito, samo djelomično utvrđene budući da se određuju tijekom interakcije, ili ih se može smatrati čvrsto određenima i propisanima, jer, prema funkcionalističkoj teoriji, spolne uloge (kao i druge uloge) odražavaju trajne društvene norme i socijalizacijske obrasce. U kontekstu promjene, feminizam je utjecao na promjenu u pogledu muškaraca i žena na sadržaj spolnih uloga. Sociološko gledište na društvenu determiniranost spolnih uloga osporavali su određeni psiholozi koji vjeruju da biološke razlike između muškaraca i žena podrazumijevaju postojanje temeljnih i nepromjenjivih razlika u njihovim ulogama.

Analizom društvenog konteksta i zapisa o ženama od 14. do 20. stoljeća na području poluotoka Pelješca i Dubrovnika možemo zaključiti kako se uloga žena, u ovom kontekstu, formira obzirom na tradicijski mentalitet i patrijarhalni sustav. Ženina uloga u obitelji definirana je i konstruirana temeljem roda i rodnog identiteta, na ženu se gleda kao izvor produžetka muške linije, a ne kao njezin sastavni i ravnopravni dio što potvrđuju zapisi iz Statuta grada Dubrovnika te zapisi Kaznenog suda u Dubrovniku; poznata povijesna potreba za muškim nasljednicima u kojoj se žena smatra manje vrijednom ako ne rodi muško dijete – koncept je koji se fragmentarno zadržao i u današnjem društvu u pojedinim ruralnim naseljima. Ženina uloga svedena je na njezinu biološku uvjetovanost, ali i društveno uvjerenje podržano vjerskim i tradicijskim aspektima, prema kojima je ženi mjesto u kući.

Dihotomija javnog i privatnog pojačava na takav način postavljen odnos spolnih uloga, ona isključuje žene iz bilo koje vrste odlučivanja u društvenom smislu, žena nema pravo na društvenu moć, a obzirom da ih se još u 18. stoljeću smatra tek malo vrjednijima od sluškinja, možemo zaključiti da se to prenosi i na obiteljsku formu. Prvi snažniji i vidljivi pomak, u tom pogledu, donose zapisi iz Katastarskih mapa i pomorskih oporuka u 19. stoljeću, kada postaje društveno prihvatljivo da žena formalno-pravno bude vlasnik zemlje i da o toj zemlji odlučuje na korist vlastite obitelji, o čemu svjedoče zapisi o kupo-prodajnim ugovorima s poluotoka

Pelješca gdje se kao prodavačice i vlasnice zemlje navode žene. Pomorske oporuke pelješčana s početka 19. stoljeća, još uvijek pod zakonskim režimom Dubrovačke Republike, svjedoče o promjeni percepcije žene u smislu da joj se oporučno ipak ostavlja u imetak zlato i druge vrijednosti koje su dotad, u dubrovačkom Statutu, strogo bile definirane kao „četvrtina imetka po svom izboru i volji“. Nažalost, iz samih dostupnih zapisa teško je odrediti spadaju li vrijednosti u navedeni okvir ili ga prelaze, ali pokazuju spremnost i namjeru da se ženu čuva i osigura u određenoj mjeri.

Uloga žene u pelješkom društvu, generalno govoreći, nije doživjela znatnije promjene u konceptu rodne jednakosti i rodnih uloga, ali doživljava određene promjene u percepciji i vrednovanju istih. Znatnije promjene i modifikacije više se odnose i vezane su uz njezin položaj u obitelji i društvu.

4.1.2. Položaj žene u društvu

Uzmemo li u obzir teoriju stratifikacije, gdje društvene razlike postaju društvena stratifikacija kada se pojedinci hijerarhijski smještaju na neku dimenziju neravnopravnosti, možemo postaviti okvir razumijevanja kompleksnosti uloge i položaja žena u tradicijskoj i patrijarhalnoj sredini poluotoka Pelješca u 18. i 19. stoljeću. Naime, ako uzmemo u obzir da se stratifikacijski sustavi mogu temeljiti na različitim društvenim karakteristikama, kao što su društvene klase, rase, rod, podrijetlo, dob i slično, onda se takve karakteristike mogu primijeniti i na one koje su bitne za prestiž (društveni ugled) i status, kao i na one koje su povezane s ekonomskim obilježjima poput društvene klase (Abercrombie i sur., 2008:370). Za razliku od suvremenih društava koja su sklonija naglasak staviti na ekonomska obilježja, tradicionalna, antička i feudalna društva više se temelje na statusnim obilježjima, međutim, sva društva inherentno imaju i jedna i druga obilježja.

Položaj žena na poluotoku Pelješcu vezan je direktno uz njihov obiteljski položaj, odnosno, postoji velika i važna distinkcija između obitelji slobodnih građana, obitelji kmetova i obitelji robova koja se vrlo jasno očituje već u 14. stoljeću dolaskom Dubrovačke Republike i istaknuta je u odredbama i zakonima dubrovačkog Statuta. Društveni i ekonomski položaj obitelji kojoj žena pripada uvjetuje percepciju njezine vrijednosti u društvu, međutim, čak i kada je povlaštena percepcija u pitanju, ona je isključivo vezana uz istovremenu percepciju muškarca u čijem je ona „vlasništvu“. Dakle, općenito govoreći, položaj žene u odnosu na muškarce još uvijek se smatra inferiornim, ali njegova vrijednost nije jednaka, dok položaj žene u odnosu na drugu ženu ima jasne distinkcije ovisno o ekonomskim i društvenim

aspektima njezine pripadnosti što se potvrđuje analizom položaja žene prema Statutu grada Dubrovnika, ali i zapisima koje iznose Stojan (2003) i Glavina (2010).

Dihotomija javnog i privatnog u 18. i 19. stoljeću na području poluotoka Pelješca i dalje je izražena kada su žene u pitanju, ali primjećujemo i određene promjene. Kao što je već navedeno, velika promjena u tom pogledu je priznavanje žena kao vlasnica zemlje, međutim, dolazi i do izrazite potrebe da se društveni položaj ilustrira i manifestira javno. Pelješki pomorci, u želji za demonstracijom svog bogatstva i društvene moći, podižu velebne kapetanske kuće i vrtove, a kroz svjetsku afirmaciju imaju potrebu demonstrirati svoj položaj i preko privatnih obrazaca. U ovom slučaju dolazi do fuzije uloge i položaja žene u društvu, ženina uloga sada je i da dokazuje položaj svoje obitelji u društvu što se najviše manifestira u načinu odijevanja i ponašanju. Kako bi istaknule obiteljski položaj i važnost žene pomoraca, kapetana i brodovlasnika u 19. stoljeću, narodne nošnje šiju iz vrlo skupih i skupocjenih materijala, nose zlatni nakit, čipku, mnogobrojna pera u svojim šeširićima, nastojeći već samom svojom pojavom demonstrirati svoj položaj u društvu. Međutim, takva nošnja, takva reprezentacija bogatstva i moći nije namijenjena isključivo za kućni prostor, ona sada zahtijeva javnu prostornu i društvenu prisutnost.

Utjecaj društvenih promjena na modifikaciju uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu u 18. i 19. stoljeću je svakako najočigledniji u pomorskim naseljima poput Orebića zbog velikog i naglog eksponencijalnog društvenog razvoja na tom području, međutim, on se odražava kauzalno i na cijeli poluotok. Zbog nedostatka zapisa i građe o ženama nezahvalno je u potpunosti poduprijeti takve tvrdnje što je i generalni problem interpretacije povijesti, ali rekonstrukcijom određenih pojavnosti o kojima postoje zapisi možemo izvesti određene zaključke.

5) ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja bio je ustanoviti etiologiju i prikazati razvoj utjecaja društvenih promjena na modifikaciju uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu u 18. i 19. stoljeću analizom specifičnih društveno – povijesnih, geografskih i kulturnih čimbenika.

Moć i svijest dva su osnovna čimbenika koja utječu na modifikaciju uloge i položaja žena na poluotoku Pelješcu u 18. i 19. stoljeću. Društveni okviri moći strukturiraju životnu svakodnevnicu svakog društva, manifestiraju se kroz povijesni, socio-ekonomski, vjerski, politički i kulturni kontekst; prema Foucaultovoj teoriji, sama moć nije institucija i nije struktura, nije stanovita sposobnost kojom su neki obdareni, već je moć naziv koji pridodajemo nekoj složenoj strategijskoj situaciji u društvu. U ovom slučaju vlast je prepoznatljivi indikator takve strategijske situacije, budući da su promjene uočljive završetkom jedne vlasti i početkom druge na navedenom području. Ne možemo tvrditi da je vlast jedini i isključivi faktor budući su društvene promjene uvjetovane mnogo širim aspektom događaja i podložne utjecaju događanja na svjetskoj razini, posebno kada govorimo o 19. stoljeću. Međutim, ako uz promjenu odnosa i strukture moći u obzir uzmemo i promjenu društvene svijesti, tada možemo govoriti o znatnijem utjecaju na promjene u društvenoj strukturi.

Uloga žene i njezin rodni identitet do 19. stoljeća su unaprijed odlučeni, gotovo pa fiksirani, u društvenoj svijesti. Međutim, iako uloga žene u pelješkom društvu nije doživjela znatnije promjene u konceptu rodne jednakosti i rodnih uloga, u 19. stoljeću mijenja se društvena svijest o njezinoj ulozi. Uloga žene se više ne svodi samo na privatno, ona izlazi iz svojih okvira i prelazi u sferu javnog i u sferu potrebe, od pelješke žene u 19. stoljeću očekuje se da javno predstavlja svoje kućanstvo. Bitno je prepoznati da takva očekivanja i dalje zanemaruju njezin osobni identitet, pa čak i u određenoj mjeri i rodni identitet, već njezin identitet podređuju u svrhu isticanja obiteljskog položaja i vrijednosti. Sukladno s tim, položaj žena na poluotoku Pelješcu vezan je direktno uz njihov obiteljski položaj. Bitna distinkcija, u ovom slučaju, odnosi se na promjene koje se događaju po pitanju ekonomskog položaja i same promjene položaja žena u društvu. Dolaskom Austro-Ugarske Monarhije, pa već i pred sam kraj vlasti Dubrovačke Republike, veliki broj peljeških obitelji se otkupljuje od kmetstva i postaju zemljoposjednici. Za veliki broj obitelji dolazi do promjene ekonomskog položaja koji im omogućuje daljnji razvoj i napredak koji svoju kulminaciju doživljava pojavom „orebićke aristokracije“ – izrazito bogatog društvenog sloja. Pelješki pomorci, u

želji za demonstracijom svog bogatstva i društvene moći, podižu velebne kapetanske kuće i vrtove, a kroz svjetsku afirmaciju imaju potrebu demonstrirati svoj položaj i preko privatnih obrazaca. Na taj način dolazi do fuzije uloge i položaja žene u društvu, ženina uloga sada je i da dokazuje položaj svoje obitelji u društvu, što se najviše manifestira u načinu odijevanja i ponašanju. Položaj pelješke žene u 19. stoljeću, u odnosu na muškarce, još uvijek se smatra inferiornim, ali njegova vrijednost nije jednaka, dok položaj žene u odnosu na drugu ženu ima jasne distinkcije ovisno o ekonomskim i društvenim aspektima njezine pripadnosti.

Iznimno je bitno naglasiti da je ovo istraživanje provedeno u okvirima dostupne građe; za daljnja i detaljnija istraživanja bilo bi uputno potražiti dodatnu građu i izvore u svim naseljima na poluotoku Pelješcu u vidu osobne korespondencije, privatnih dnevnika, službenih zapisa, oporuka i sličnih izvora kako bi se umanjilo subjektivnost izvora, ali i obogatilo temu koja je, dosad, u navedenom kontekstu bila neistražena.

LITERATURA

Abercrombie, N., Hill, S., Turner, S., (2008) *Rječnik sociologije*, Čačić-Kumpes, J. i Kumpes, J. (ur), Jesenski i Turk, Zagreb

Bartolac, A., Kamenov, Ž., i Petrak, O. (2011*). Rodne razlike u obiteljskim ulogama, zadovoljstvu i doživljaju pravednosti s obzirom na tradicionalnost stava*, Revija za socijalnu politiku, 18(2), str. 175-194. Preuzeto s: https://doi.org/10.3935/rsp.v18i2.998 (Datum pristupa: 25.6.2020.)

Berković S., (2009): *Vanjska politika Dubrovačke Republike (primjer međunarodne suradnje i diplomatske vještine)*, Politička misao, 46(4), str. 203-220. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/55178 (Datum pristupa: 30.06.2020.)

Daničić, N. (2018): *Povijesni razvoj društvene reakcije na devijantno ponašanje mladih u Hrvatskoj*, završni rad, Zagreb, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

Fisković, C. (2005) *Vrtovi orebićkih kapetana i brodovlasnika*, priredio Igor Fisković, Matica Hrvatska Orebići, Turistička zajednica Orebići, Orebići

Fisković, C. (1984): *Brojni odlazak Pelješčana na more sredinom 19. stoljeća*, Pelješki zbornik 3, Društvo Pelješčana u Zagrebu i Dubrovniku, str 87-94

Fisković, C. (1984) *Narodne pjesme o pelješkim pomorcima*, Čakavska rič, XII(1-2), str. 143-163. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/134260 (Datum pristupa: 19.06.2020.)

Fisković, C., (1976) *Orebićka ženska narodna nošnja*, Pelješki zbornik 1, Poljoprivredna zadruga i vinarija „Dingač“ – Potomje i Samoupravne interesne zajednice za kulturu i općinu Dubrovnik i Korčula, str 227-271

Galić, B. (2002). *Moć i rod*, Revija za sociologiju, 33(3-4), str. 225-238. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/25905 (Datum pristupa: 20.06.2020.)

Glavina, F. (2010): *Dubrovački gospari i pelješki kmetovi*, Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik

Ipšić, I., (2013) *Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I.* – svezak 1, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik

Ipšić, I., i Maslek, J. (2014). *Utjecaj pomorskog kapitala na razvoj poluotoka Pelješca*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku (52/1), Dubrovnik, UDK 94 (210.1 Pelješac), str. 317-337. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/126425 (Datum pristupa: 22.06.2020.)

Lonza, N. (2002): Uvodna studija za „*Statut grada Dubrovnika*“, Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik

Lonza, N. (2001): *Dvije izgubljene duše: čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667-1808),* Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, (39), str. 261-303. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/11754 (Datum pristupa: 19.06.2020.)

Lupis, V. B., i Žaja Vrbica, S. (2014). *Prilog poznavanju prvih dubrovačkih slikarica*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, (52/2), str. 521-548. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/126428 (Datum pristupa: 22.06.2020.)

Martinović, D., Ražov, K. (2019) *Napoleonova cesta u Dalmaciji*, Francuski institut u Hrvatskoj, Zagreb

Matić, D., i Koprek, I. (2014). *Bioetička i ideološka pozadina »rodne teorije«*, Obnovljeni Život, 69.(3.), str. 381-392. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/129173 (Datum pristupa: 20.06.2020.)

Petrović, B. (2015): *Diplomacija Dubrovačke Republike*, esej iz predmeta Uvod u diplomaciju, Politička akademija hdzbih, Busovača. Preuzeto s: https://www.academia.edu/15298919/Diplomacija_Dubrova%C4%8Dke_Republike (Datum pristupa: 15.06.2020)

Puljizević, K. (2016): *U ženskim rukama – primalje i porođaj u Dubrovniku (1815-1918)*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Prometej, Zagreb – Dubrovnik

Sklevicky, L. (1981). *Uloga i položaj žene u tradicijskoj kulturi, Redoviti godišnji sastanak hrvatskog etnološkog društva, Zagreb 26. i 27. siječnja 1971.*, Časopis za suvremenu povijest, 13(2), str. 187-194. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/214978 (Datum pristupa: 24.06.2020.)

Stojan, S. (2003): *Vjerenice i nevjernice*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Prometej, Zagreb – Dubrovnik

Šoljić, A., Šundrica, Z., Veselić, I., (2002): *Statut grada Dubrovnika*, Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik

Šterc, S. (2015) *Geografski i demogeografski identitet*, Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Tomelić, M. (2002): *Tradicionalna vjerovanja u usmenoj predaji*, Čakavska rič, XXX(1-2), str. 461-473. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/62059 (Datum pristupa: 19.06.2020.)

Vekarić, N. (1998): *Ubojstva među srodnicima u Dubrovačkoj Republici (1667.-1806.)*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, (37), str. 95-155. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/11810 (Datum pristupa: 19.06.2020.)

Vekarić, S., (1997) *Naši jedrenjaci*, Pomorska biblioteka, Književni krug, Split

Vekarić, S., Vekarić, N. (1987): *Tri stoljeća pelješkog brodarstva* (1600-1900), Pelješki zbornik 4, Društvo Pelješčana u Zagrebu i Dubrovniku

Vekarić, S. (1980). *Pomorske odredbe u oporukama pelješčana*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 22(1), str. 183-195. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/161569 (Datum pristupa: 26.06.2020.)

Vojnović-Traživuk, B. (2001). *Teorijska razmatranja o narodnoj nošnji*, Ethnologica Dalmatica, (10), str. 81-87. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/108070 (Datum pristupa: 21.06.2020.)

Vukušić, L. (2006). *Statut grada Dubrovnika*, Fontes, 12(1), str. 381-382. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/29307 (Datum pristupa: 19.06.2020.)

Župan, D. (2009). *Foucaultova teorija moći i kritika pojma rod*, Časopis za suvremenu povijest, 41(1), str. 7-24. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/47998 (Datum pristupa: 20.06.2020.)